

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jan Severa

**Působení českých lékařských
dobrovolníků v balkánských válkách
1912-1913, jeho důsledky a vlivy na
vývoj balkánské zdravotní péče**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Jan Severa**

Vedoucí práce: **Mgr. Kamil Píkal**

Datum obhajoby: **leden 2014**

Bibliografický záznam

SEVERA, Jan. *Působení českých lékařských dobrovolníků v balkánských válkách 1912-1913, jeho důsledky a vlivy na vývoj balkánské péče*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2013. 53 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Kamil Pikal.

Anotace

Bakalářská práce „Působení českých lékařských dobrovolníků v balkánských válkách 1912 - 1913, jeho důsledky a vlivy na vývoj balkánské zdravotní péče“ pojednává o českých dobrovolných lékařích, ostatní zahraniční mise jsou také zmíněny. Jsou nastíněny vztahy mezi českou elitou a balkánskými státy před válkou, hlavní důraz je však kladen na období válečné. Práce zkoumá reakci české veřejnosti na propuknutí bojů, organizaci finančních sbírek a vyslání lékařských expedic. Zmíněna je také reakce rakouských úřadů. Práce rozebírá konkrétní akce konkrétních lékařských expedic a problémy, které se během jejich působení vyskytly.

Annotation

Bachelor thesis “The involvement of Czech volunteer doctors in the Balkan wars 1912 – 1913: Its impact and influence on the development of Balkan health care” focuses on the Czech volunteer doctors during the Balkan wars 1912 – 1913 but other volunteer workers are also considered. The relations between the Czech representation and the Balkan states are presented. To explain the motivation of the volunteers the Czech pan-Slavism and the relations to other Slavic countries are briefly examined. The reactions to the outbreak of the war among the ordinary Czech citizens are mentioned, especially the financial and other support. The responses of the Austria-Hungarian authorities are presented. The concrete actions taken by the Czech doctors are examined and compared to the local habits and knowledge. Difficulties and problems faced by the doctors are also presented.

Klíčová slova

Balkánské války 1912 – 1913, čeští lékaři, dobrovolníci, Český pomocný lékařský výbor, lékařské expedice, české země

Keywords

Balkan wars 1912 – 1913, Czech doctors, volunteers, Czech auxiliary medical committee, medical expeditions, Czech lands

Rozsah práce: 97 445

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28.12.2013

Jan Severa

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své práce Mgr. Kamilu Pikalovi za konzultace, užitečné připomínky a vstřícný přístup. Děkuji také svým přátelům, spoluhráčům a přítelkyni za morální podporu, Kateřině Jedličkové za propůjčení notebooku, na kterém tato práce vznikala, personálu Národní knihovny České republiky za obětavou pomoc při hledání primárních zdrojů a šatnářkám Národní knihovny České republiky za ranní povzbudivé konverzace. Dále bych rád poděkoval firmám Nutella a Trung Nguyen Coffee za vynikající výrobky, bez kterých bych tuto práci nenapsal.

Obsah

PROHLÁŠENÍ.....	5
OBSAH	3
ÚVOD.....	4
1. REAKCE NA BALKÁNSKÉ VÁLKY V ČESKÉ SPOLEČNOSTI, ORGANIZACE SBÍREK A LÉKAŘSKÝCH EXPEDIC.....	8
1.1 PRŮBĚH BALKÁNSKÝCH VÁLEK.....	8
1.2 NEPOKOJE V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	10
1.3 ORGANIZACE SBÍREK.....	11
1.4 ORGANIZACE ODJEZDŮ LÉKAŘSKÝCH EXPEDIC NA BALKÁNSKÉ BOJIŠTĚ	15
2. PŮSOBENÍ ČESKÝCH LÉKAŘŮ NA BALKÁNĚ	17
3.1 EXPEDICE NA ČERNÉ HOŘE.....	18
2.1.1 <i>Působení MUDr. Rychlíka v Cetinje</i>	<i>18</i>
2.2 PŮSOBENÍ MUDR. PŘECECHTĚLA NA ÚZEMÍ ALBÁNIE.....	22
2.3 EXPEDICE V SRBSKU	24
2.3.1 <i>Mise prof. Jedličky a MUDr. Tobiáška v Bělehradě</i>	<i>25</i>
2.3.2 <i>MUDr. Polák a MUDr. Daniel v Kragujevci</i>	<i>27</i>
2.4 EXPEDICE V BULHARSKU	29
2.4.1 <i>Mise MUDr. Antonína Morávka v Plovdivu</i>	<i>30</i>
2.4.2 <i>Mise MUDr. Bedřicha Honzáka v Jamboli a Lozengradu</i>	<i>32</i>
2.4.3 <i>Čeští lékaři ve Varně, Šumenu</i>	<i>33</i>
2.4.4 <i>MUDr. Očenášek a MUDr. Hanák v Ruse</i>	<i>35</i>
2.4.5 <i>Mise MUDr. Roháče do Lozengradu</i>	<i>36</i>
2.4.6 <i>Mise MUDr. Františka Zahradnického v Lozengradu</i>	<i>38</i>
2.4.7 <i>Mise MUDr. Františka Buriana v Sofii</i>	<i>38</i>
2.4.8 <i>Mise MUDr. Zahradníčka v Sofii</i>	<i>40</i>
3. SROVNÁNÍ PŮSOBENÍ JEDNOTLIVÝCH MISÍ.....	41
ZÁVĚR.....	46
SUMMARY.....	48
POUŽITÁ LITERATURA.....	50

Úvod

České prostředí mělo na oblast Balkánu vliv již minimálně od konce 19. století. V té době se český kapitál začal zajímat i o okrajové části monarchie, které zatím nebyly dotčeny německým kapitálem. Ústřední roli v tomto procesu hrála Živnostenská banka, která stála u zrodu několika bankovních ústavů v oblasti.¹ Mnoho chorvatských studentů studovalo v Praze poté, co byli vyloučeni z chorvatských univerzit za účast na protimaďarských demonstracích v roce 1895. Později do svých zemí přinášeli např. myšlenky Masarykova realismu a měli tak velký podíl na vytvoření chorvatsko-srbské koalice v roce 1905.² Obyvatelstvo v Bosně a Hercegovině projevovalo v té době značné národnostní uvědomování. I v tomto ohledu se angažovali Češi, především Masaryk, který vybízel ke kulturnímu a národnostnímu sblížení rozdílných jihoslovanských etnik.³

Užší vzájemná spolupráce se oficiálně datuje teprve dva roky před vypuknutím bojů – v polovině roku 1910 se na všeslovanském sjezdu v bulharské Sofii sešly významné osobnosti tehdejšího dění. České země reprezentovali například předseda národních socialistů Václav Klofáč, pražský starosta Groš, lékař Dr. Černý, spisovatel Josef Holeček a další. Jedním z našich zástupců byl i Karel Kramář, spoluorganizátor setkání a vedoucí představitel mladočechů. V dílčích sekcích zasedali nejen politici, novináři či lékaři, ale i Sokolové, kteří rozšiřovali své župy i na Balkán, a další volnočasové spolky. Sjezd sice skončil mnoha rozpory⁴, vyústil ale také v podepsání dohod o vzájemné pomoci. Na základě těchto dohod se dále zintenzivňovala spolupráce česko-balkánská.⁵

Čeští zástupci také navštívili sjezd slovanského studentstva pořádaného v roce 1910 v Bělehradě. Na sokolský slet v Praze v roce 1912 zavítalo více než 1300 Sokolů-Srbů jak z habsburské monarchie, tak ze Srbska.⁶

¹ Jednalo se například o Lublaňskou úvěrovou banku (1897), Jadranskou banku v Terstu (1905) nebo Chorvatskou zemskou banku v Osijeku (1909).

² Ladislav Hladký a kol, *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy* (Praha: Historický ústav, 2010), 60 – 63..

³ Hladký a kol, *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, 84.

⁴ Nevyřešili se zde problémy polsko-ruské, objevují se problémy srbsko-bulharské a srbsko-chorvatské. Navíc se nepodařilo naplnit ani dohoda o uskutečnění všeslovanské výstavy v Praze roku 1913.

⁵ Jiří S. Kupka, *Balkánský sud prachu* (Český Těšín: Agave, 2003), 66 – 67.

⁶ Hladký a kol., *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, 110.

Na základě těchto vztahů se poté rozvinula spolupráce, která vedla až k české lékařské pomoci v balkánském konfliktu. Až příliš často se zapomíná na obětavou pomoc českých doktorů a lékařského personálu, kteří, řečeno dobovými slovy: „přispěchali na pomoc svým slovanským bratřím v jejich válce za velikou myšlenku svobody“. Zapomíná se na reakci českého národa, který obrovskými finančními obnosy financoval lékařské expedice. Zapomíná se i na protesty, které českou zemi zachvátily v době první balkánské války. Postoj oficiálních představitelů rakousko-uherské vlády nejlépe dokazuje, že české lékařské mise byly čistě národní dobrovolnou akcí.

Českou pomocnou akci vedl známý pražský chirurg prof. Otakar Kukula, přednosta univerzitní chirurgické kliniky. Jeho profesionalita a znalosti z oboru válečné zdravotnické služby byly zárukou správné organizace celé akce. Zapojili se především mladí, dobře kvalifikovaní lékaři, kteří se osvědčili ve svém oboru. Jednalo se především o chirurgy, výjimkou byla jen bakteriologická mise a několik internistů.⁷

Ve své práci jsem se snažil odpovědět na několik základních otázek. Proč, a jak konkrétně, česká veřejnost bojující státy podporovala? Bylo působení našich lékařů bezproblémové, nebo se vyskytly výrazné problémy? Jak přispělo jejich angažmá k rozvoji vlastního českého lékařství? Záměrně se nevěnuji zahraničně-politickým cílům toho kterého státu ani velmocenským jednáním, jelikož to bylo zevrubně popsáno jinde.⁸

Lékařské strážnice expedic se v práci věnují jen okrajově. Při zpracování tématu jsem narazil na nedostatek literatury analyzující tuto oblast, zároveň nejsem expertem v oblasti válečného zdravotnictví a mohl bych se tudíž snadno dopustit chyb. Obecně lze ale konstatovat, že šlo o pomoc především chirurgickou – o vnitřních nemocech, krom epidemie cholery a tyfu, se neobjevují informace. I zde je nám však k dispozici málo údajů a nelze tak vyvozovat závěry.

Téma své bakalářské práce „Působení českých lékařských dobrovolníků v balkánských válkách 1912-1913, jeho důsledky a vlivy na vývoj balkánské zdravotní péče“ jsem si vybral na základě svého dlouholetého zájmu o tuto

⁷ Konstantin Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek (1912 – 1913)* (Praha: Univerzita Karlova, 1984): 85.

⁸ Například Jiří S. Kupka tuto problematiku rozebírá v knize „Balkánský sud prachu“, dále například v knize „Dějiny jihoslovanských zemí“ napsané kolektivem autorů pod vedením Miroslava Šestáka.

problematiku. Tento úsek moderní československé lékařské historie není souborně, vědecky a dokumentárně zpracován. Existují dobové výpovědi, ať už knižní nebo jako novinové články, obsáhlejší publikace sumarizující tuto kapitolu našich dějin však stále chybí. A přitom se jedná o téma, které bychom si zajisté měli s hrdostí připomínat. Obecným problémem všech níže zmíněných zdrojů je, že se lékařským expedicím věnují jen velmi okrajově v rámci celé problematiky balkánských válek, nebo se zaměřují pouze na jednu výpravu, případně pouze na jednoho lékaře.

V první části práce se budu zabývat reakcí české veřejnosti na válku, organizaci sbírek a odjezdu lékařů na bojiště. Účelem této kapitoly je obeznámit čtenáře s náladou v české veřejnosti, ale také s postojem úřadů, aby tak mohl lépe porozumět hojně účasti dobrovolných lékařů v konfliktu. Posléze se již budu věnovat studiu činnosti jednotlivých misí. Mou snahou bylo zachytit co nejvíce českých lékařských skupin, popsat a analyzovat jejich činnost. V poslední části práce pak provedu komparaci jednotlivých expedic, jejich úspěchů a neúspěchů.

Toto rozdělení odráží i metodologické rozvržení práce. V první části se jedná o chronologické politicko-historické vylíčení událostí v českých zemích. Tato část je důležitá především proto, aby si čtenář uvědomil obrovskou veřejnou podporu lékařských misí a bylo možné tuto událost zasadit do širších dějinných událostí. Za využití primárních pramenů se v druhé části práce snažím o analýzu konkrétního působení českých lékařských expedic, na kterou navazuje komparativní část.

Práce čerpá z primárních i sekundárních zdrojů, přičemž primární prameny významně doplňují informace získané ze sekundární literatury. Podrobnosti o organizaci či podmínkách lékařů na místě se dozvídáme především z dopisů doktorů domů, článků zveřejněných v dobových novinách či jejich vzpomínkách. Doktor Rychlík napsal a vydal první monografii z oboru válečné chirurgie v českém jazyce, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*. Vzpomínky doktor Poláka byly vydané pod názvem *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*. Společně se vzpomínkami mnoha lékařů otištěných ve *Věstníku československých lékařů* mi tyto prameny poskytly potřebné základní informace, které jsem dále konfrontoval s další literaturou. Částečně jsem

čerpal i ze vzpomínkové knihy *Z bulharského bojiště: dojmy válečného zpravodaje* válečného zpravodaje Vladimíra Síse

Ze sekundární literatury jsem čerpal především z knihy z Milady Paulové *Balkánské války 1912-13 a český lid* a publikace česko-bulharského autora Konstantina Troševa *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek (1912-1913)*. Obě publikace podrobně rozebírají téma lékařských expedic, věnují se i organizační stránce věci a reakci české veřejnosti. Ostatní publikace se českým lékařům v konfliktu věnují pouze částečně.

1. Reakce na balkánské války v české společnosti, organizace sbírek a lékařských expedic

V roce 1912 nastala pro Srbsko a Bulharsko příznivá mocenská situace pro změnu státoprávního uspořádání na Balkáně. Země se těšily stálé podpory Ruska, Osmané právě prohráli válku s Itálií o Libyi, byli vojensky vyčerpáni i čistkami v důstojnickém sboru a neustálými povstáními v Albánii. Za politické podpory petrohradského dvora začal Balkánský svaz vznikat již koncem roku 1911 a na jaře následujícího roku byly podepsány spojenecké dohody mezi dřívějšími rivaly Srbskem a Bulharskem, včetně dohody o rozdělení Makedonie. O několik měsíců později i mezi Bulharskem a Řeckem.

Společným bodem spolupráce všech států byla snaha zbavit oblasti Novopazarského sandžaku, Makedonie a Thrákie „tureckého jha“ vlastními silami a zajistit si tak větší územní zisky a vliv.⁹

1.1 Průběh balkánských válek

Po předchozí dohodě balkánských států vypověděla jako první Osmanské říši válku Černá hora, která jakožto nejmenší stát mohla provést mobilizaci nejrychleji, hlavním důvodem byla ale její nejzápadnější poloha mezi spojenci, kteří se tak snažili vázat tímto směrem co nejvíce osmanských sil. O devět dní později se do konfliktu oficiálně zapojily i ostatní státy balkánského spolku a to i přes varování velmocí, že nedovolí žádnou změnu osmanských hranic v Evropě.¹⁰ Přesto byl zahájen boj na šesti frontách, kde proti sobě stanulo 300 000 vojáků osmanské armády a 578 000 spojeneckých vojáků.¹¹

Zprávy o vypuknutí bojů se jako k prvnímu donesly k Dr. Vratislavu Černému, předsedovi Slovanského klubu. Ten právě jednal se dvěma zástupci černohorské vlády o tisku bankovek, když ho zastihl soukromý telegram jednoho z černohorských důstojníků. V Praze vypuklo okamžitě obrovské

⁹ Alfréd Hyna, *Vybrané kapitoly z dějin novověku II.: dějiny Balkánu 1800-1913* (Plzeň: Západočeská univerzita, 1999), 158 – 162.

¹⁰ Veselín Starčevič, „Padesáté výročí balkánských válek. Jejich příčiny a průběh bojů“, *Slovanský přehled* 48, č. 4 (říjen/prosinec 1962): 209.

¹¹ Jaroslav Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, *Středočeský sborník historický* 7, č. 1 (1972): 21.

nadšení. Jihoslovanští studenti odjíždějící do války byli z nádraží vypravováni davy lidí, kteří zpívali jejich národní písně, náklady novin se až ztrojnásobily a někteří dokonce hltavě čekali na nejnovější informace z bojiště přímo před redakcemi novin. Redakce Práva lidu a Rovnosti vyslali na bojiště svého dopisovatele Emanuela Škatulu.¹² Už druhý den, 9. října, odjížděli na frontu černohorští studenti, 14. srbsští a 16. října bulharští.¹³

Druhý den, 9. října, vystoupil Karel Kramář se svou řečí. Argumentoval nemožností reforem v Osmanské říši a zdůrazňoval kontrastní pokrok na straně balkánských států, zvláště Bulharska. Útočil na morální povinnost velmocí a především Rakousko-Uherska opustit kabinetní politiku a „dopřát balkánským národům, co jim náleží podle božského i lidského práva.“ Jeho řeči se dostalo na jihu Evropy velké pozornosti a bulharský car Ferdinand mu dokonce oficiálně vyjádřil svůj dík.¹⁴

Státy balkánského svazu měly převahu početní i technickou, ještě snad důležitějším faktorem se ale záhy ukázalo nadšení a morální jednota jejich vojsk, která výrazně přispěla k jejich rychlému a přesvědčivému vítězství. Srbové dobyli Kumanovo (24.10.) a Bitolj (14. - 19.11.), probili si cestu k Jadranu a Řekové obsadili Soluň (9.11.). Koncem listopadu tak Osmanská říše přišla o veškeré své evropské území s výjimkou bezprostřední blízkosti Cařihradu, pevností Skadaru a Drinopole. V prosinci mu bylo na jeho žádost přiznáno příměří, po kterém následovaly mocnostmi vedené mírové rozhovory v Londýně.¹⁵ Po mladotureckém vojenském převratu v Cařihradu došlo 3. února krátce k obnovení bojů, ale po vítězství Řeků u Janiny (5.3.), Bulharů u Drinopole (26.3.) a Černohorců u Skadaru (23.4.) byly boje definitivně ukončeny koncem března a 30. května 1913 podepsána Londýnská mírová smlouva.¹⁶

Rakousko-Uhersku se podařilo prosadit vytvoření nezávislé Albánie, čímž zabránilo Srbsku k přístupu k tolik vytouženému Jaderskému moři. Srbsko poté oproti původní dohodě s Bulharskem žádalo větší podíl na územních ziscích v Makedonii, čemuž ale nebylo Bulharsko ochotné vyhovět. Německu a Rakousku-Uhersku se tak podařilo dvojí vítězství – zabránění srbského přístupu

¹² Amort Čestmír et al., eds., *Dějiny československo-bulharských vztahů* (Praha: Academia, 1980), 175.

¹³ Milada Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid* (Praha: ČSAV, 1963): 47.

¹⁴ *Ibid.*, 53.

¹⁵ Starčevič, „Padesáté výročí balkánských válek. Jejich příčiny a průběh bojů“, 209-210.

¹⁶ Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, 21.

na Jadran a rozvrácení balkánského spolku, který znamenal překážku jejich budoucí expanze. I přes ruskou snahu zprostředkovat mezi jeho chráněnci dohodu, došlo koncem července 1913 k bulharskému útoku na Srbsko a Řecko.¹⁷

Druhá balkánská válka netrvala dlouho – záhy se do konfliktu vložilo do té doby neutrální Rumunsko, které překročilo nechráněnou dunajskou hranici a zabralo jižní Dobrudžu. Osmané dobili zpět Drinopol. V této bezvýhodné situaci car Ferdinand podepsal 10. srpna 1913 bukurešťský mír – byly potvrzeny zisky Rumunska a Osmanské říše, Srbsko a Řecko si rozdělily převážnou část Makedonie.¹⁸

1.2 Nepokoje v Českých zemích

V listopadu a v prosince začala v Rakousko-Uhersku částečná mobilizace a demonstrace a protistátní akce nebraly konce. V obyvatelstvu se probudil pocit slovanské sounáležitosti, vědomí, slovy tehdejšího tisku, že „jsou to naši rodní bratři.“¹⁹ Na konci listopadu průvody lidí demonstrovaly v Mladé Boleslavi a v Pelhřimově, objevovaly se plakáty vyzývající k „nestřílení na Rusy a na Srby“. Množily se hlášené vojenské výtržnosti, kdy například 8. pluk dragounů odjíždějící 28. listopadu z Pardubic do Jaroslavle v Haliči prozpěvoval národní a pro-ruské písně a vyvolal šarvátku se zasahujícími četníky.²⁰ Celý pluk by následně internován v kasárnách a v červnu odsouzen²¹ mimořádně tvrdými tresty.²² Zpráva o nepokojích v Čechách se objevila 8. prosince i ve franckouzském deníku „Le Matin“, který otiskl notycku o vzpouře českého jízdního pluku projíždějícího Haličí a o nepokojích v Plzni. Vyhrocená atmosféra ale nevyprchala.

¹⁷ Miroslav Šesták et al., eds., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2009), 284.

¹⁸ Starčevič, „Padesáté výročí balkánských válek. Jejich příčiny a průběh bojů“, 210.

¹⁹ Růžena Havránková, „Padesáté výročí balkánských válek. Všeestranné sympatie našeho lidu“, *Slovanský přehled* 48, č. 4 (říjen/prosinec 1962): 211.

²⁰ Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid*, 63 – 65.

²¹ Dva vůdci vzpoury byli odsouzeni k smrti (později změněno na osm, respektive osm a půl roku zostřeného vězení), čtyři dragouni byli odsouzeni do těžkého zstřeného žaláře od šesti do sedmi let, dalších 115 dragounů bylo potrestáno tresty od krátkého vězení po snížení hodnosti.

²² Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid*, 73 – 74.

Dne 14. prosince odjížděl z Plzně větší transport vojáků do Hercegoviny. I přes zesílenou policejní přítomnost zablokovalo asi 8 000 demonstrantů, většinou dělníků ze Škodovky, vojsku cestu na nádraží. Vojáci se přidávali k protestujícím. Až nasazené bodáky vojáků uklidnily situaci.²³

Podobné demonstrace proti vyzbrojování monarchie k válce, zvláště tedy při vojenských transportech, však trvaly až do ukončení nástupu vojsk na jižní bojiště. A to i přes opakované oběžníky místodržitele Thuna žádající zesílené nasazení četnictva všude tam, kde se objeví známky nepokojů.²⁴

Stále se opakující státní projevy způsobily značnou nervozitu politických i vojenských úřadů. Z podnětu kabinetu císařova kancléře probíhalo na rozkaz ministerstva vnitra od 27. prosince 1912 do 21. dubna 1913 v Čechách šetření všech českých státních zaměstnanců, zda a jakým způsobem přispěli na sbírky Červeného kříže pro balkánské státy. Vyšetřování bylo provázeno hrozbami sahajícími od disciplinárních trestů až po propuštění. Šetření zastavilo až prohlášení místodržitele Thuna, který v dubnu 1913 prohlásil, že na základě výsledků rozsáhlého vyšetřování se jednalo o příspěvky vyloženě charitativního rázu. Dle jeho názoru se proti takovým ani nedalo provádět žádných dalších kroků, protože se uskutečnily ještě v době, kdy vztahy se Srbskem nebyly tak napjaté. Situace v českých zemích se přesto ale uklidnila až po dokončení mobilizace, tedy až když zmizel přímý popud k demonstracím.²⁵

1.3 Organizace sbírek

Po vypuknutí bojů a radostných výkřicích vítězných balkánských armád, zněl ovšem Evropou i „...hlas volající o pomoc pro raněné a umírající hrdiny, jenž mocně zachvěl každým poněkud soucitným srdcem“.²⁶ Toto volání bylo ještě podtrhnuto tristním zdravotnickým vybavením bojujících armád, kdy šli kupříkladu vojáci do války bez jakéhokoliv obvazového materiálu, vybaveni jen vatou. Po mobilizaci se zvyšoval počet vojáků, lékařů ovšem zůstával stejný počet. To mělo za následek, že bulharské armádě scházelo nejméně 1 300

²³ Havránková, „Padesáté výročí balkánských válek. Všestranné sympatie našeho lidu“, 211.

²⁴ Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid*, 70 – 71.

²⁵ Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, 27.

²⁶ Emanuel Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913* (Praha: Unie, 1914), 7.

lékařů, v Srbsku byla situace obdobná.²⁷ Volajícího hlasu o pomoc vyslyšelo mnoho evropských národů, Češi byli ovšem mezi těmi nejrychleji reagujícími. Během války také postupně vypravili nejvíce personálu ze všech národů – až 200 lékařů, početný zdravotnický personál a 13 vagónů lékařských potřeb.²⁸

Zpočátku se dokonce objevily i úvahy o legionářské pomoci, což se ale ukázalo jako politicky nemožné a tak se pouze jednotlivci ilegálně vypravili bojovat na Balkán.²⁹ V bulharské armádě bojovalo minimálně sto českých dobrovolníků, kteří se sjížděli v Sofii ihned po vypuknutí konfliktu.³⁰ Například velitel praporu kapitán Toušek padl 24. října u Kavakly, když pronásledoval ustupující Osmany. Ti vyvěsili bílou vlajku, poté ale zahájili palbu na přibližující se Bulhary. Rozzuření Bulhaři Osmany do jednoho pobyli.³¹

Jedinou reálnou možností obyvatel českého království, jak podpořit bojující Slovanů a zároveň vyjádřit nevraživost k rakouské monarchii, byly tedy sbírky Červeného kříže. Ten již 15. října vydal výzvu na podporu bojujících států. Avšak první příspěvky měly být směřovány Osmanské říši, jelikož je osmanský Červený půlměsíc požádal o pomoc.

Záhy po vypuknutí války Dr. Vratislav Černý ve jménu Slovanského klubu podal žádost pražskému policejnímu řediteli Křikavovi o povolení organizovat pomocí tisku sbírku na pomoc raněným vojákům a pozůstalým padlých jakožto projev křesťanské lásky. Po úředním schvalování a rozmyšlení této delikátní věci³² nakonec došlo 26. října ke schválení žádosti. O „úniku informací“ svědčí i to, že již 22. října otiskl denní tisk provolání k českému lidu podepsané předsedou Černým a místopředsedou, starostou České obce sokolské, Dr. Josefem Schneiderem. Balkánská válka se v něm „nazývala „slovanskou“ a „dějinnou válkou Slovanů za osvobození“. Český národ v ní viděl první etapu k osvobození Slovanů, tedy i k svému.“³³ Nutno podotknout, že Černý se Schneiderem nebyli v organizování sbírek na pomoc jižních Slovanů žádnými

²⁷ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 66 – 67.

²⁸ Otto Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce* (Praha: Otto, 1913), 3.

²⁹ Metod Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1152.

³⁰ Vladimír Sís, *Z bulharského bojiště: dojmy válečného zpravodaje*, (Praha: Český čtenář, 1913): 79.

³¹ *Ibid.*, 54.

³² Křikava postoupil žádost místodržiteli Thunovi, protože se obával, že by do hry mohly vstoupit i zahraničně-politické otázky. Thun žádost dále poslal do Vídně ministerstvu vnitra, které se obrátilo na hraběte Berchtolda.

³³ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 68.

nováčky – již v roce 1903 uspořádali sbírku na pomoc makedonskému obyvatelstvu během lidenského povstání.³⁴

Válečný redaktor V. Sís v dopise ze Sofie 19. října, otištěném 23. října, píše o činnosti krajanů v Bulharsku – mnozí sloužili dobrovolně jako důstojníci v armádě, paní Kautská a další se angažovaly v bulharském Červeném kříži. Dopis je zakončen výzvou, aby český národ zorganizoval i pomoc lékařskou. Činnost Slovanského klubu tedy byla v souladu s potřebami válčících států.³⁵

Nejpohotověji odpovědělo vedení Sokola, které okamžitě věnovalo 40 000 korun na přípravu zdravotnické pomoci.³⁶ Zároveň začal Sokol ve svých řadách hledat lékaře dobrovolníky a výzvou v novinách z 25. října urgoval své členy, aby každý přispěl alespoň jednou korunou na financování lékařských expedic.³⁷

Druhá výzva k českému lidu následovala 27. října a učinili ji společně čeští poslanci Říšské rady, Slovanský klub a ustanovený Český pomocný sbor lékařský (o něm podrobněji dále).³⁸

Slovanskému klubu bylo policejním ředitelským přípisem z 2. listopadu povoleno upořádat i pouliční sbírku. Do konce války se takto podařilo vybrat na tu dobu neuvěřitelných 1 000 000 korun. Dalších 200 000 korun přidal Odborový svaz textilních dělníků, na což se dělníci skládali z výplat po haléřích.³⁹ Ženy v domácnosti přispívaly i darovanými vatovanými bundami pro vojáky. Jednotlivé instituce se zapojily alespoň nabídnutím prostor. Městská rada v Karlových Varech bezplatně poskytla všechna svá zařízení na doléčení raněných, MUDr. Mika z Karlových Varů nabídl bezplatně léčit balkánské raněné.⁴⁰ Poděbrady přenechaly několik vil a hotelů. Maltézský řád ve Strakoncích vypravil na vlastní náklady sanitní vlak o 10 vagonch.⁴¹

Na oblibě získaly i přednášky zaměřené na balkánské země. Například 7.12.1912 uspořádal Sokol přednášku „Balkánské bojiště obrazem i slovem“

³⁴ Ivan Dorovský et al., eds., *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků* (Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1973), 188-189.

³⁵ Ladislav Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1135.

³⁶ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 68.

³⁷ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1135.

³⁸ *Ibid.*, 1135.

³⁹ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 68.

⁴⁰ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 42.

⁴¹ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 68.

v sále benešovského hotelu Pošta, kterou vedl Prof. Dr. Rudolf Bačkovský. Výnos z přednášky byl věnován Českému lékařskému pomocnému sboru.⁴² Ochofnické spolky zase hojně reprízovali Karasovu divadelní hru „Bulharsko vítězí,“ která se ostře vyhrazovala proti Berchtoldově snaze zachovat status quo na Balkáně. Výtěžek z těchto oblíbených představení byl také věnován na pomoc raněným balkánským vojákům.⁴³

Jak je tedy patrné, značná část příspěvků byla darována obyčejnými lidmi, u kterých i malý dar znamenal určité omezení. Motivací však byl pocit slovanské sounáležitosti a v narůstající míře i prvek odporu proti vídeňské zahraniční politice, která mnohokrát lavírovala na pokraji války se Srbskem. Velký úspěch sbírek je ještě překvapivější, když probíhaly v kontextu silící ekonomické krize, která propukla v roce 1912 a byla ještě zvýrazněna balkánskou válkou, zastavením vývozu na Balkán, poklesu pražské a vídeňské burzy, v období rozsáhlého propouštění, snižování mezd a stávek dělníků.⁴⁴

Příspěvky od českých podnikatelů měli ale zároveň i podtext vlastních hospodářských zájmů – český vývoz na Balkán se dlouhodobě zvyšoval, stavěly se především nové lihovary a cukrovary.⁴⁵ Tento trh se pro náš průmysl ale v době válek dočasně uzavřel. Za urovnání poměrů mezi Srbskem a rakouskou monarchií, které by umožnilo expanzi českého průmyslu do oblasti, agitoval například poslanec Národní strany svobodomyšlné, Dr. Václav Schuster, na přednášce v Benešově 4.12.1912 o politických a hospodářských aspektech války.⁴⁶

Tato v Čechách „populární“ válka tak výraznou měrou pomohla i ke kulturnímu sblížení Čech s jižními Slovany. Helena Malířová, která na Balkáně působila jako dobrovolná ošetřovatelka, přebásnila ze srbského rukopisu báseň Milutina Bojice a nazvala ji Modlitba Jugovičů matky. Ve Světozoru vycházely Hanzlovy *Črty z balkánského bojiště*, Pátkovy reportáže *Z bulharských potulek* otiskované v Turistu nebo obrázkový časopis *Válka*, jehož vydávání bylo později úřady zastaveno. Vycházely vzpomínky a deníky válečných zpravodajů

⁴² Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, 22.

⁴³ Dorovský et al., eds., *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, 188-189.

⁴⁴ Dana Šlaisová, „Ohlas první balkánské války v českém prostředí“, *Slovanské historické studie* 1, č. 1 (1955): 232-245.

⁴⁵ Havránková, „Padesáté výročí balkánských válek. Všestranné sympatie našeho lidu“, 211.

⁴⁶ Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, 23-24.

Vladimíra Síse, Josefa Jana Svátka, Emanuela Škatuly, Adolfa Srby.⁴⁷ Na jaře 1913 vyšel almanach *Vzpomínáme Vás*, který věnovali čeští umělci a spisovatelé hrdinům Balkánu. Příspěvky zde publikovali například Eliška Krásnohorská, Antonín Sova, Josef Holeček, či Adolf Heyduk.⁴⁸

1.4 Organizace odjezdů lékařských expedic na balkánské bojiště

Souběžně s vyhlášením sbírek byl v Praze ustanoven Pomocný lékařský výbor, který měl na starosti organizovat veškerou pomoc, především finanční stránku věci. Předsedou se stal prof. Kukula, přednosta chirurgické kliniky české university, dále Dr. Scheiner, Dr. Černý a Dr. Městecký, jednatel a později místopředseda, Dr. Černický, jednatel, Dr. Mikenda, zapisovatel, a JUC. Židlický jako pokladník.⁴⁹ Dne 12. listopadu byli sborem požádáni doktoři Maixner, Thomayer a Janovský, aby do něho také vstoupili, jelikož byly potřeba jejich odborné znalosti k odvrácení začínajících epidemií na Balkáně.⁵⁰ Tato iniciativa se naprosto odlišovala od ostatních evropských národů. Ty vysílaly své lékaře na přímou žádost bojujících zemí odbory červeného kříže toho kterého státu, zatímco zde se jednalo o přímou pomoc financovanou z vlastních zdrojů.⁵¹

Schůze se konaly v pražském Národním klubu v paláci Louvre, kde prof. Kukula s kolegy lékaři z Národního klubu vybíral z obrovského množství uchazečů vhodné kandidáty z řad doktorů, mediků, ošetřovatelek a ošetřovatelů.⁵² Jelikož povědomí o reáliích balkánských zemí (zásobování, vybavenost nemocnic, situace na místě, atd.) bylo v široké veřejnosti relativně malé, byla zde snaha uspořádat expedice tak, aby byly co nejvíce soběstačné. Především medikové, ošetřovatelé a ošetřovatelky byly vybírány i na základě jejich dalších schopností – zájem byl o tlumočníky, truhláře, maséry a další

⁴⁷ Šlaisová, „Ohlas první balkánské války v českém prostředí“, 258-260.

⁴⁸ Dorovský et al., eds., *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, 189.

⁴⁹ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1135.

⁵⁰ Ibid., 1137.

⁵¹ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 10.

⁵² Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1152.

manuálně zručné lidi.⁵³ Znalosti o válečné chirurgie a organizaci zdravotní služby byly u většiny účastníků malé, a tak se prof. Kukula rozhodl narychlo zorganizovat krátkodobý přednáškový kurz na toto téma.⁵⁴

Motivací zájemců byla jednak pomoc jižním Slovanům, s nimiž je pojil v té době jistý širší pocit bratrské sounáležitosti, jazyková a historická příbuznost a vědomí obdobného zápasu o sebeurčení. V případě starších lékařů se jednalo i možnost získat praktické dovednosti v oboru válečné chirurgie, o které do té doby měli pouze teoretické znalosti. Mezi mediky se objevují stejné argumenty, určitou roli zde sehrála i snaha uniknout všednosti domácího prostředí⁵⁵ a samozřejmě přímý kontakt s orientem.⁵⁶

⁵³ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 9.

⁵⁴ Ludmila Cuřínová, „Čeští lékaři nejsou na Balkáně poprvé: Účast českých lékařů v balkánských válkách“, *Tempus medicorum* 8, č. 5 (květen 1999): 12.

⁵⁵ Edvard Břeský, „Vzpomínky na českou lékařskou výpravu na Černou Horu v r. 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1138.

⁵⁶ Bohuslav Niederle, „Vzpomínky na zájezd do Bulharska v r. 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1158.

2. Působení českých lékařů na Balkáně

První česká mise, která odjela již 25. října 1912, byla skupina MUDr. Rudolfa Jedličky. Expedice nebyla organizována Českým lékařským pomocným sborem, nýbrž odjela na vlastní náklady profesora Jedličky na přímé vyzvání srbské vlády.⁵⁷

Prvními lékaři pod patronací Českého pomocného lékařského sboru tedy byli MUDr. Karel Štěpán a MUDr. František Slavinger, kteří odjeli přes Bělehrad do Sofie připravit půdu pro následující větší expedici.

Další tři výpravy byly zorganizovány velmi rychle a odjely z Prahy ve dnech 28. a 29. října 1912. Do Černé Hory odjela skupina pod vedením MUDr. Emanuela Rychlíka, druhou do Srbska vedl MUDr. Stanislav Tobiášek a třetí výpravu směřující do Bulharska vedl MUDr. Antonín Morávek. Začátkem listopadu odjela do Bulharska skupina MUDr. Bedřicha Honzáka. Další lékaři odjížděli v následujících týdnech jednotlivě či ve dvojicích, poslední velkou lékařskou výpravou byla 21. listopadu 1912 skupina MUDr. Čeňka Roháče, která odjela do Bulharska na žádost a útratu tamní vlády. Čeští dobrovolní lékaři tak působili v Sofii, Plovdivu, Varně, Šumenu, Valjevu, Jamboli, Lozengradu, Dimotice, Russe, Gorné Džumaji v Bulharsku, v Bělehradě a Kragujevací v Srbsku, v Cetinji na Černé hoře, v Lješi, Dráči a Kavale v Albánii.⁵⁸

⁵⁷ Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid*, 49.

⁵⁸ Svatopluk Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, *Praktický lékař: časopis pro další vzdělávání lékařů* 86, č. 3 (2006): 176.

3.1 Expedice na Černé hoře

Expedici do Cetinje, tehdejšího hlavního města Černé hory, vedl MUDr. Emanuel Rychlík, asistent chirurgické kliniky ve Vinohradské nemocnici v Praze⁵⁹ a pozdější primář chirurgických oddělení v Jindřichově Hradci a v Písku.⁶⁰ Spolu s ním odjelo celkem 51 členů personálu. Mezi 6 lékaři byl i MUDr. Arnold Jirásek, elév chirurgické kliniky a pozdější profesor chirurgie, který setrval s MUDr. Rychlíkem po celou dobu expedice.⁶¹

O působení dalších misí na území Černé Hory nemáme informací. Doktor Přecechtěl se později odpojil od Rychlíkovy skupiny a přidal se k srbskému vojsku, které společně s Černohorci bojovalo v Albánii.⁶²

2.1.1 Působení MUDr. Rychlíka v Cetinje

Expedice pod vedením doktora Rychlíka se dále zúčastnili MUDr. Antonín Přecechtěl, pozdější profesor otorinolaryngologie v Praze, který během balkánských válek působil i v Albánii a Bulharsku, MUDr. Alois Vlasák, praktický lékař v Poříčanech a později sekundář okresní nemocnice v Benešově, MUDr. Bedřich Frejka, pozdější profesor ortopedie v Brně, který za druhé balkánské války působil v Bělehradě, MUDr. Robert Lacina z Mladé Boleslavi, pozdější lékař ve Skalici a MUDr. František Valeš, který později odjel do Bulharska.⁶³

Z velkého množství přihlášených mediků jich odjelo 16 včetně dvou Srbů, kteří zároveň působili jako tlumočníci. Nejobtížněji se však pro velký zájem vybíraly ošetřovatelky – MUDr. Rychlík jich nakonec vzal 5 dobrovolných a 12 placených. Personál se ale postupně zmenšoval, protože chod nemocnice se v době příměří dal zajistit i s menším týmem. Lékaři mezi sebou losovali, kdo odjede domů (respektive bude pokračovat v práci jinde), o odjezdu mediků a

⁵⁹ Václav Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918* (Praha: Academia, 1975), 622.

⁶⁰ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

⁶¹ Ibid, 177.

⁶² Antonín Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1161.

⁶³ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

ošetřovatelek rozhodoval doktor Rychlík. Koncem prosince tak bylo v Cetinje polovina původního personálu, v době odjezdu koncem května pak jen 17 lidí.⁶⁴

Jednalo se o první výpravu poslanou Českým pomocným lékařským sborem. Vybavená byla zařízením o 130 lůžkách, velkým množstvím jídla, lékařského materiálu a obvazů – to vše uloženo v 6 vagonech (200 beden). Celková cena expedice se vyšplhala na 150 000 rakouských korun.⁶⁵ I přes velké množství dovezeného materiálu, musela být expedice později dovybavena dalším materiálem, který byl poslán ve 3 vagónech.

Výprava se záhy po příjezdu potýkala s logistickými problémy – bedny s vybavením byly dopraveny do Kotoru, kde se na více než měsíc zdržely kvůli přetížení místního překladiště. I doprava personálu do Cetinje byla značně problematická kvůli zmatečné situaci na místě. Doktor Rychlík odjel autem, ostatní se postupně vypravovali na 50km cestu pěšky. Celý tým se opět sešel až po třech dnech.

V Cetinje se seznámili s předsedou Červeného kříže, který jim předal do správy Vojni stan, největší místní nemocnici - kasárna, která se předělávala na nemocnici. Česká skupina zde také postavila přenosné Deckertovy baráky, které místní brzy překřtili na „české baráky“.⁶⁶ Lékaři totiž důsledně vystupovali jako expedice česká, ne rakousko-uherská expedice. V průčelí nemocnice vlála česká zemská vlajka se znakem Červeného kříže.⁶⁷ Maximální kapacita zařízení byla 480 lůžek, při příjezdu expedice zde bylo na 350 raněných.⁶⁸

Prostory této nemocnice popisuje doktor Rychlík jako dostatečné za dané situace. Vzniklo zde tzv. české oddělení – dlouhé velké sály, kde vedle sebe leželi na postelích ranění. Nebyly zde menší místnosti pro neklidné nebo izolaci vyžadující pacienty. Chyběla dostatečná ventilace – topilo se dřevem v kamnech, z kterých vedl komínek oknem ven, což způsobovalo hustý dým v místnostech. V tomto případě se osvědčila z Čech dovezená petrolejová kamna. Hygienická opatření v nemocnici byla také složitá, jelikož zde sice byl vodovod s teplou vodou, té ale bylo málo a vznikal tu tak problém s umýváním špinavých a zablácených vojáků dopravených přímo z bojiště. Nemocnice byla

⁶⁴ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 8-10.

⁶⁵ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1135.

⁶⁶ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 11-13.

⁶⁷ Břeský, „Vzpomínky na českou lékařskou výpravu na Černou Horu v r. 1912“, 1138.

⁶⁸ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 11-13.

dále svépomocně dovybavována díky přispění ošetřovatelů-řemeslníků (především truhlářů), kteří z vyprázdněných beden vyráběli stoly a další drobné předměty do vznikající nemocnice.⁶⁹

Co se rozdělení personálu týče, měl ze začátku jeden lékař se dvěma mediky na starosti jeden sál se šedesáti lůžky. Později byl však tento počet zredukován na dva sály (120 lůžek) na jednoho lékaře a jednoho či dva mediky.⁷⁰ Část výpravy pod vedením MUDr. Přecechtěla se tak mohla přesunout k černohorským jednotkám do Albánie.⁷¹

Přijetí místními obyvateli bylo ze začátku nečekaně chladné. Měli zde totiž špatné zkušenosti se dvěma misemi z Francie a Velké Británie – Francouzi neměli dostatečné chirurgické vzdělání a Angličané se více než ošetřování raněných věnovali výletům po okolí. Obě mise velmi brzy odjely. Svou poctivou prací a ochotou si ale čeští lékaři záhy získali místní na svou stranu.⁷²

Černohorci brzy českým lékařům prokazovali značnou důvěru. Operací se nebáli, pokud jim byla důležitost zákroku náležitě vysvětlena. Až panický strach však měli z infekčních nemocí, především tuberkulózy, tyfu a neštovic, proti kterým se mnoho z nich nechalo raději očkovat. Pacienti nutili lékaře pálit věci takto nakažených pacientů, nosítek, na kterých byl tento voják přenášen, se nechtěli ani dotknout.⁷³

S prací vlastního personálu byl doktor Rychlík naprosto spokojený, zvláště medicí se osvědčili například při převazování zraněných. Ovšem záhy se ukázalo, že jich je příliš a tak některé společně se šesti ošetřovatelkami poslal zpět domů. Kuchaři se museli naučit vařit černohorská jídla, jelikož česká kuchyně raněným vojákům nechutnala. Také masér se osvědčil – masáže pro dodatečné léčení zlomenin byly mezi Černohorci velmi oblíbené. Jak vzpomínal doktor Rychlík: „masáž se Černohorcům zvláště zamlouvala, a co chvíli byl leckterý „zateklý“ i přál si býti „trdlan“.“⁷⁴

Jejich práci ocenil i samotný král Nikola, který nemocnici několikrát navštívil. Na pravoslavné Vánoce 7. ledna do české nemocnice v Cetinje

⁶⁹ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 14-18.

⁷⁰ *Ibid.*, 14-15.

⁷¹ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

⁷² Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1161.

⁷³ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 18-20.

⁷⁴ *Ibid.*, 14- 17.

zavítala celá královská rodina a král osobně obdaroval všechny raněné. Pravidelně jednou týdně navštěvoval nemocnici někdo z královského dvora, velmi často mladé princezny Xenie a Sofie. Ty projevovaly upřímnou starost o raněné a obětavě pomáhaly při zvýšeném počtu transportů z bojiště.⁷⁵ Někteří čeští lékaři dokonce nosili černohorskou čapku s vyšitým začátečním písmenem králova jména.⁷⁶

Po listopadovém vyhlášení příměří se většina zahraničních misí vrátila domů, z české zde zůstali pouze doktoři Rychlík, Jirásek, Frejka a dva medici. Po obnovení bojů a dobývání Skadaru byl tento počet nedostatečný. Po celý týden vozili v noci⁷⁷ raněné, kolabovala doprava a lékaři nestíhali ošetřovat raněné. Všechny tři Centinsjké nemocnice mohly za normálních okolností dohromady pojmout 570 raněných, po bitvě jich zde ale bylo přes 1 600. Nemocnice tak byly zřizovány ve všech vládních budovách a ve většině soukromých domů.⁷⁸

Doktor Rychlík se obrátil na prof. Kukulku v Praze s prosbou o pomoc. Do Cetinje se obratem vypravil MUDr. Metod Mikula, operační elév České dětské nemocnice na chirurgickém oddělení primáře Kafky⁷⁹, později Brdlíkův asistent v Bratislavě, který se před 14 dny vrátil z Bulharska, MUDr. Květoslav Merhaut z brněnské chirurgie, MUDr. Klega,⁸⁰ medik MUC. Toman a ošetřovatelka slečna Šulcová. Na cestu se s nimi vydal i jeden tajný policista, kterému se dokonce podařilo získat pozici číšníka v české menze. Když byl ale odhalen, „byl citelně ztrestán“. Rakousko-Uhersko se v této fázi války snažilo znepříjemnit cestu českým lékařům především proto, že nesouhlasilo s černohorským obléháním Skadaru. Lékaři tak nedostali při cestě na jih přes opakované urgencye slevu na vlak a ani na loď. I přes odpor velmocí ovšem Černá hora 23. dubna Skadar dobyla. Král Nikola dovolil statečnému obránci pevnosti Esadu Pasovi volný odchod v čele vojska, k čemuž Osmanům zahrál český kapelník Wimmer „Lví silou, letem sokolím“.⁸¹

⁷⁵ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 30-31.

⁷⁶ Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1156.

⁷⁷ Před den měly přednost transporty s materiálem určeným na frontu.

⁷⁸ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 24-29.

⁷⁹ Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1152-56.

⁸⁰ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

⁸¹ Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1155-56.

Předseda Slovanského klubu MUDr. Vratislav Černý spolu s prof. MUDr. Kimlou Cetinje v květnu 1913 také navštívili, aby „prohlídli stav českého pomocného lékařského sboru na Černé hoře“, jak zněl oficiální účel návštěvy sdělený úřadům.⁸²

Doktor Rychlík odjel 9. května 1913 z Cetinje do Bělehradu, kde během druhé balkánské války ještě tři měsíce vedl jednu ze zdejších nemocnic.⁸³ Válka totiž vypukla nečekaně zprudka a válčící státy na ní nebyly dostatečně připraveny. S jedním medikem ošetřoval po celý týden zhruba 250 těžce zraněných vojáků.⁸⁴

2.2 Působení MUDr. Přecechtěla na území Albánie

O Vánocích 1912 docházelo v Cetinje postupně k již zmiňované redukci personálu, jelikož po uzavření příměří ubylo i raněných. Na vyzvání srbského velvyslance na Černé hoře Spalajkoviče se doktor Přecechtěl vypravil 21. ledna 1913 k srbským vojskům do Albánie. Spolu s ním jel i srbský lékař Kecmanović. Až do 6. května 1913 působil střídavě v Lješiu, Drači a Kavaji⁸⁵ – v každém městě se potýkal s naprosto trystními hygienickými podmínkami. Například v Lješiu byla nemocnice zřízena v úřední budově, kde „byly díry v podlaze, ucpané záchody, okna zpola zalepená papírem a děravá střecha na četných místech propouštěla déšť. Když pršelo, bylo těžké v pokojích najít suchého místa.“⁸⁶

Srbští vojáci byli navíc vysíleni dvoutýdenním pochodem přes albánské hory, který absolvovali s minimálním proviantem. Dle poznámek doktora Přecechtěla bylo kolem Lješiu zhruba 6 000 vojáků, z nichž od 9. listopadu 1912 do 8. února 1913 onemocnělo 1904 vojáků. První případ tyfu se objevil 12. prosince, do kdy zemřelo 340 vojáků (18 % nakažených). Od 12. prosince se v důsledku tyfu zvedla úmrtnost srbských vojáků na 40 % nemocných. Z osmanských zajatců nakažených tyfem zemřel ve stejném období jeden. Tento velký rozdíl byl vysvětlován právě vysílením organismu. O složitosti

⁸² Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 623.

⁸³ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

⁸⁴ Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913*, 14-15.

⁸⁵ Dnes albánská města Lezhë, Durrës a Kavaja.

⁸⁶ Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1161.

situace také vypovídá, že lékařský personál spal na zemi u infikovaných a celá polovina z nich se nakazila – včetně doktora Kecmanoviće.

Situace se ještě zhoršila po obnovení bojů o Skadar začátkem února. Během čtyř dnů sem bylo přepraveno 650 nových raněných. Po ošetření byli někteří ranění převezeni dále do Drače, kam se po několika dnech vydal i doktor Přecechtěl. V Drači byly lepší ubytovací prostory pro raněné, lepší strava a více léků. Navíc 20. února sem přijela švýcarská lékařská mise vedená MUDr. Stierlingem.

Koncem března doktor Přecechtěl přejíždí do Kavaje, posléze se vrací do Drače, kde začátkem dubna naplno propukla epidemie tyfu. Onemocněli zde i tři lékaři, takže doktor Přecechtěl měl sám několik dní na starosti 818 zraněných, než sem dorazili další lékaři z okolních pozic. Doktor Přecechtěl se ve svých zápiscích zmiňuje jako jediný z českých lékařů také o duševních poruchách, které se u vojáků objevovali, bohužel tyto ale nerozebírá více do hloubky.⁸⁷

Přecechtěl se poté s bulharským vojskem dopravil přes okupovanou Soluň do Sofie a dále do Prahy. Na rakousko-srbských hranicích v Zemunu mu byly policií zabaveny všechny srbské knihy, především knihy pojednávající o Albánii.⁸⁸

⁸⁷ Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1162.

⁸⁸ Ibid., 1163.

2.3 Expedice v Srbsku

Srbský zdravotní systém byl na válku připraven nejlépe ze všech válčících stran. Hlavní podíl na tom měl plukovník MUDr. Sondermayer, rodilý Polák s chirurgickým vzděláním, který se modernizaci místního zdravotnictví věnoval několik let. Byly pořádány ošetrovatelské kurzy pro ženy ze všech společenských vrstev, které v době války výrazně usnadňovaly lékařům práci. Byly připraveny a vybaveny rezervní nemocnice po celé zemi (jen v Bělehradě jich bylo 28, v Kragujevci 4, atd.).⁸⁹ Pro vojáky byly zavedeny osobní obvazové balíčky, aby se vojákům dostalo správného prvního ošetření. Uzdravování střelných ran tak bylo v srbské armádě na rozdíl od bulharské a černohorské rychlejší a bez větších komplikací.⁹⁰

I přes veškerou přípravu trpěla srbská armádní zdravotní péče stejným nedostatkem jako zdravotní péče všech ostatních bojujících stran – nevyhovujícími transporty. Statistika mise doktora Jiráska ukazuje, že lékař prohlédl raněné průměrně až třetí den po úrazu, do nemocnice se pacient dostal zhruba po pěti dnech.⁹¹

Do Bělehradu se také sjížděly další zahraniční lékařské mise. Dle dobových záznamů byla nejlépe vybavena expedice ruská. Ruská vojensko-lékařská doktrína byla upravena po rusko-japonské válce a patřila k tehdejší špičce v oboru. Celá nemocnice byla vysoce mobilní díky důmyslnému systému beden a v nich zabudovaných skříní – nástroje ani lékárna se tedy nemusely balit a byly ihned k použití. Obdobně uspořádány byly i expedice francouzského a anglického Červeného kříže, které ale za ruskou výpravou zaostávaly ve vybavenosti.⁹²

Problém představoval nedostatek lékařů v zázemí, jelikož jich většina byla odvelena na frontu. Naši lékaři se tak zde potýkali především s nebezpečnými návyky vesnických léčitelů. Jako příklad uveďme případ 14letého děvčete uštknutého hadem do nohy. Doktor Linić se svěřil doktoru Polákovi, že toto děvče bylo domácím léčitelem posazeno na okraj vykopané jámy, kde jí byla noha opět zakopána a občas zalévána vodou. Děvče netrpělo

⁸⁹ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 8-9.

⁹⁰ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 64.

⁹¹ *Ibid*, 62.

⁹² Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 10-11.

bolestmi a rodiče se radovali z léčebných úspěchů. Když však po 14-ti dnech nohu opět vykopali, zjistili, že noha jí odumřela, měkké tkáně z kosti odpadly a zbytek musel být amputován. Na základě takovýchto příhod byli čeští doktoři požádáni, aby nechávali vojáky v nemocnici až do úplného vyléčení.⁹³

2.3.1 Mise prof. Jedličky a MUDr. Tobiáška v Bělehradě

První velkou expedicí byla již zmiňovaná mise profesora Rudolfa Jedličky, která odjela na přímou žádost srbského ministerstva války o pomoc⁹⁴ a byla tři měsíce financována z jeho soukromých zdrojů. Expedici byla svěřena největší a nejmodernější nemocnice v Bělehradě, kde byly přijímány nejtěžší případy.⁹⁵ Členy byly dále MUDr. Bohuslav Bouček, pozdější profesor farmakologie, MUDr. J. V. Novák, pozdější velitel divizní nemocnice v Užhorodě, MUDr. V. Haering, pozdější generál zdravotní služby, MUDr. A. Záhoř, a medik B Albert, pozdější profesor sociálního lékařství.⁹⁶

Doktor Jedlička si v Srbsku velmi rychle vybudoval značné renomé mezi zahraničními kolegy a navštívil ho zde i profesor Masaryk.⁹⁷ Jím řízená nemocnice se stala centrem lékařského života ve městě. Byl však také jakousi spojkou mezi Prahou a Bělehradem a zároveň pomáhal českým lékařům v nesnázích. Například když bylo na rakousko-srbské hranici v Zemunu zadrženo několik českých lékařů, kteří se snažili ilegálně bez pasů dostat do Srbska. Profesor Jedlička intervenoval u vídeňského ministerstva vnitra a oni tak mohli vstoupit do Srbska.⁹⁸

Většina misí směřujících do Bulharska navíc jela přes Bělehrad, kde přisedali na vlak do Sofie – doktoři Polák, Daniel, Niederle, Erban, Kafka nebo mise doktora Morávka. Obyčejně se také zastavili u profesora Jedličky, aby se seznámili se stavem věcí a jeho prací. Neoficiálním centrem českého života se

⁹³ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 28.

⁹⁴ Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 623.

⁹⁵ Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid*, 49.

⁹⁶ Boris Titzl, „Mise prof. MUDr. Rudolfa Jedličky na Balkáně (1912-1913)“ (příspěvek přednesený v rámci Mezinárodního symposia k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny (5.), Vojenská lékařská akademie J. E. Purkyně, Hradec Králové, Česká republika, 2001): 105.

⁹⁷ Titzl, „Mise prof. MUDr. Rudolfa Jedličky na Balkáně (1912-1913)“, 105.

⁹⁸ Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 622.

stal moderní hotel Moskva, kde se mnozí, včetně profesore Jedličky, ubytovali, a v jehož kavárně probíhalo mnoho schůzek českých lékařů a jejich přátel.⁹⁹

Ze vzpomínek zúčastněných je zajímavá především část o vzájemné komunikaci s místními. Ze začátku naši lékaři komunikovali s ostatními lékaři německy nebo francouzsky, ve styku s raněnými využívali služeb tlumočnicka. Po měsíci však už byli sami schopni komunikovat základní fráze v srbštině. V té době také do nemocnice přijela návštěva srbských kolegů, kterým referovali o své činnosti v Bělehradě. Naši lékaři se snažili mluvit srbsky, což poté srbští lékaři glosovali slovy, že si nebyli vědomi takové vzájemné příbuznosti obou jazyků. Podobné zprávy se objevují i od ostatních lékařů v Srbsku. Můžeme tedy konstatovat, že čeští lékaři velmi záhy dokázali bez problémů komunikovat s pacienty.¹⁰⁰

Na urgenci z Bělehradu sestavil Český pomocný lékařský výbor během jednoho dne další výpravu do srbského hlavního města. Ta odjela 28. října 1912 pod vedením MUDr. Stanislava Tobiáška,¹⁰¹ který působil jako asistent na pražské chirurgické klinice a později se stal profesorem chirurgie. V jeho týmu byli ještě Doc. Dr. František Burian, pozdější profesor plastické chirurgie, MUDr. Milan Janů, sekundární lékař v kladenské nemocnici a pozdější pražský docent gynekologie a porodnictví, MUDr. Bach a 16 mediků. Na rozdíl od kolegů na Černé hoře, byli zde čeští lékaři nadšeně vítáni, doktor Tobiášek se dokonce stal vedoucím vojenské záložní nemocnice v Bělehradě.¹⁰²

V Bělehradě působil také se svou infekční nemocnicí Dr. Kose¹⁰³, který měl na starosti příjem zajatců. Nejvíce problémů měl dle zpráv se zajatými albánskými povstalci, jelikož ti byli často ošaceni jen hadry, na nohou zbytky hadrů nebo šli bosí. Ve staré pevnosti tak museli podstoupit důkladné očištění, vykoupaní a lékařské vyšetření, aby se předešlo šíření infekcí.¹⁰⁴

V Bělehradě také během druhé balkánské války působil MUDr. Bedřich Frejka, pozdější profesor ortopedie v Brně.¹⁰⁵

⁹⁹ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 6.

¹⁰⁰ Bohuslav Bouček, „Dorozumivací řeč slovanských lékařů“, *Věstník československých lékařů – List pro hájení sociálních zájmů lékařských* 48, č. 36-38 (září 1936): 1082.

¹⁰¹ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1136.

¹⁰² Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

¹⁰³ Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 623.

¹⁰⁴ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 16 – 17.

¹⁰⁵ Zuzana Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, *Zdravotnické noviny* 31, č. 31 (1982): 12.

2.3.2 MUDr. Polák a MUDr. Daniel v Kragujevci

V té době informuje doktor Jedlička profesora Kukulu o naléhavém nedostatku lékařů v Srbsku a Bulharsku. Český pomocný lékařský výbor reagoval vypsáním dalších sbírek, mimo jiné i již zmiňované pouliční sbírky. Už 3. listopadu se tak do Bělehradu vypravil MUDr. Otto Polák, primář chirurgie v Českém Brodě a člen Sokola, a MUDr. Jaroslav Daniel, primář chirurgie z Tábora.¹⁰⁶ Doktor Polák byl však důvěrně varován, aby se na Balkáně nedopouštěli proti-rakouských projevů, jelikož i tato mise byla sledována tajnou policií. Kvůli účasti na této misi byli také oba lékaři úřady klasifikováni jako P.V. (politisch verdächtig, politicky podezřelí).

Několik prvních dnů působili v Bělehradě v moderní vojenské nemocnici, kterou vedl profesor Jedlička. Poté je velitel vojenské lékařské služby v Bělehradě, plukovník MUDr. Sondermajer, poslal do Kragujevace, kde střídali MUDr. Kučeru, sekundárního lékaře z Kroměříže, a MUDr. Navrátila. V Kragujevaci se jim však dostalo dosti chladného přijetí – před nimi zde působila jiná velká zahraniční mise, která jednoho dne znenadání odjela.¹⁰⁷

V Kragujevci přebrali starou, chirurgicky však dobře vybavenou vojenskou nemocnici o 100-200 lůžkách a rezervní nemocnici v jedné z místních škol s dalšími 200 lůžky. Vedoucím těchto zařízení byl MUDr. Kůžel, místní lékař původem z Litoměřic. Ve městě byla ještě jedna stálá nemocnice a tři rezervní, celková kapacita lůžek tedy byla 750-800. Během působení našich lékařů zde bylo zaznamenáno jen 21 úmrtí, včetně 5 během transportu.¹⁰⁸

V Kragujevci existovala česká komunita, a tak když si naši lékaři stěžovali na jednotvárnost místní kuchyně, zvala je paní Fialová, manželka českého továrníka, k sobě domů na večeře. O dobré integraci do místní společnosti a velké důvěře, kterou zde čeští lékaři požívali, svědčí i fakt, že je srbský major Popović provedl po místním vojenském arzenálu, kde jim ukazoval i výrobu různého vojenského materiálu.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 3-4.

¹⁰⁷ Otto Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1159.

¹⁰⁸ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 20-21.

¹⁰⁹ Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, 1160.

Se zraněnými neměli naši lékaři větší problémy. Ač byli pacienti vůči operacím zprvu nedůvěřiví, když viděli jejich dobré výsledky, projevovali vůči lékařům téměř bezmeznou důvěru. Přesto byli ranění Srbové často vykreslováni jako velké děti – požadovali co největší obvaz, časté převazy, atd. Doktor Polák vzpomíná jen jednoho vojína, který se nechoval slušně k českému lékaři. Ostatní vojáci ho donutili lékaře druhý den odprosit. Češi si ale museli svou pověst i chránit. Jednalo se především o potvrzení nutnosti amputace od místního lékaře či případně od nejbližších příbuzných, aby se předešlo pozdějším sporům.¹¹⁰ Díky modernizaci vedení války a zdravotnické služby bylo však amputací obecně málo, v Kragujevaci jen tři.¹¹¹

Do srbského Valjeva se v říjnu 1912 vypravil také pardubický primář chirurgie, MUDr. František Mesany, o jeho činnost však nejsou žádné zprávy.¹¹²

V hlášení pražská policie z 27. listopadu jsou zmiňováni i další lékaři odjíždějící na Balkán. Konkrétně do Bělehradu mířili také MUDr. Hernig z Vinohrad, MUDr. Šantrůček z Přerova, MUDr. Mrvoš v té době působícího v Istrii, a MUDr. Vyskočil v té době působícího v Lovrani. Dále údajně na Černou horu odjel MUDr. Pazderník, který však nesloužil v Cetinje. Bohužel o jejich činnost informace také chybějí.¹¹³

¹¹⁰ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 29.

¹¹¹ *Ibid.*, 36.

¹¹² Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

¹¹³ Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 622.

2.4 Expedice v Bulharsku

Nejvíce českých lékařů odjelo do Bulharska, kde Češi co do počtu lékařů a jejich kvalifikovanosti poskytli druhou největší pomoc.¹¹⁴ Překonali je pouze Rusové, v jejichž nemocnicích bylo nakonec 1 280 lůžek oproti plánovaným 550.¹¹⁵

Bulharská armádní zdravotnická služba vznikala na základě zkušeností cizích armád a měla teoreticky dobře vypracovanou organizaci. Plán však zůstal jen na papíře a reálné přípravy se začaly uskutečňovat až v předvečer války, kdy už šlo o věc čistě formální, protože nebyl čas je uskutečnit. Nedostatečně vybavené nemocnice blízko fronty byly zahlceny raněnými a staly se velkými obvazárnami, které se snažily svých nemocných co nejrychleji zbavit transportem jinam, aby měly místo na nové raněné.¹¹⁶ Nemocné nikdo netřídil a nerozmisťoval, takže transporty přivážely do zázemí i raněné, kteří nemocniční ošetření nepotřebovali. První pomoc v předních liniích prakticky neexistovala, zdravotníci nebyli dostatečně kvalifikovaní, chyběl dostatek obvazových balíčků.¹¹⁷

Těsně před válkou premiér Ivan Evstratiev Gešov zaslal bulharským diplomatům v cizině informaci, že v případě války vláda s vděčností přijme zdravotní zahraniční pomoc. Po vypuknutí války vedení armádní zdravotnické služby vyslalo prosbu o pomoc neutrálním státům. Za první balkánské války tak do Bulharska přijelo celkem 50 zahraničních misí.¹¹⁸

Jedním z hlavních problémů, s kterým se nejen čeští lékaři museli v bulharském zázemí potýkat, byla špatná první pomoc a manipulace s raněnými ze strany svých kolegů. Lékařská poučka v té době jasně vyzdvihovala jednu podmínku zdárného ošetření nad všechny ostatní - a to nedotýkat se rány. Mnozí lékaři ale začali rány „čistit“ nesterilizovanými pomůckami nebo rány ucpávali obvazy, pokud mírně krvácely. Tím přímo ohrožovali pacienta na životě, či v lepším případě prodloužili délku jeho vyléčení, protože rány po takovém „ošetření“ začaly hnisat. Doktor Jirásek ze

¹¹⁴ Čestmír et al., eds., *Dějiny československo-bulharských vztahů*, 176.

¹¹⁵ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 40.

¹¹⁶ *Ibid.*, 30-32.

¹¹⁷ *Ibid.*, 61.

¹¹⁸ *Ibid.*, 40.

svých poznámek stanovil, že v jeho transportech bylo až 45 % zhnisaných ran.¹¹⁹ Až bulharská královna, sama starající se o válečné raněné, musela pod přísnými tělesnými tresty zakázat takové zacházení s raněnými.¹²⁰

S katastrofálním stavem bulharské zdravotní služby se samozřejmě musely vypořádat i zahraniční mise. Vídeňský bakteriolog prof. Krauss to shrnul slovy: „Dovolte mi pomlčet o bulharských nemocnicích.“¹²¹

Význam české mise do Bulharska je důležitý i z toho důvodu, že na počátku druhé balkánské války odjely ze země, kromě české a ruské mise, všechny cizí výpravy.¹²² V té době propukla v oblasti epidemie cholery zavlečená osmanskými vojáky z Malé Asie. Čeští bakteriologové, doktor Antonín Spilka, bakteriolog z Hlavova patologického ústavu a pozdější profesor patologické anatomie v Bratislavě, a Zdeněk Mysliveček, pozdější profesor psychiatrie, zachytili první případy onemocnění¹²³ a díky zpřísněné hygieně¹²⁴ se jim podařilo výskyt omezit pouze na oblast bojů a nemoc tak nepronikla dále do vnitrozemí.¹²⁵

2.4.1 Mise MUDr. Antonína Morávka v Plovdivu

Třetí z velkých expedic, které byly vypraveny Českým pomocným lékařským sborem po vypuknutí bojů, byla expedice pražského chirurga MUDr. Antonína Morávka do Plovdivu. Součástí této výpravy byl i již zmíněný doktor Mikula, dále zubní lékař MUDr. Karel Wachsmann, primář MUDr. Jaroslav Zimmer, MUDr. Jan Tůma, pozdější gynekolog v Praze, který nakonec působil v Sofii do konce ledna 1913, MUDr. Fischer, MUDr. Vavrouch, MUDr. Kratochvíl a dvacet mediků.¹²⁶

Výprava dojela přes Bělehrad do Sofie, kde byla uvítána zástupci bulharského Červeného kříže, zástupci kolonie českých krajanů a navštívil je

¹¹⁹ Kupka, *Balkánský sud prachu*, 69.

¹²⁰ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 12 – 13.

¹²¹ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 30-32.

¹²² Cuřínová, „Čeští lékaři nejsou na Balkáně poprvé“, 12 – 13.

¹²³ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹²⁴ Vojáci byli přísně izolováni, museli přísahat, že budou pít pouze svařenou vodu, probíhala častá dezinfekce.

¹²⁵ Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

¹²⁶ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 177.

sekretář královny Eleonory, doktor Drandar. Mise byla oficiálně začleněna do bulharského Červeného kříže a poslána do Plovdivu, kam za nimi z Prahy dorazily dva vagony zdravotního materiálu. Ještě před odjezdem je však navštívil rakouský vyslanec hrabě Potocki, který k nim promluvil na téma lásky k širší rakouské vlasti.¹²⁷ Tento nátlak rakouských úřadů pokračoval i v Plovdivu, kde rakouský konzul von Schulze sdělil všem medikům rozhodnutí rakouské vlády, že se musí vrátit domů, jinak jim nebude počítán zimní semestr. Členové expedice však těmto nátlakům oficiální moci odolali.¹²⁸ K expedici se později přidali již zmiňovaní bakteriologové Spilka a Mysliveček.

V Plovdivu bylo více zdravotnických zařízení a Češi přebrali do své správy několik z nich. Doktor Morávek působil s největší skupinou v etapní nemocnici zřízené ve školní budově, primář Zimmer přebral veřejnou nemocnici, doktor Kratochvíl klášterní a doktor Mikula nemocnici školní. K pomoci jim byly místní ošetřovatelky, především paní Kasarová, dcera Čecha profesora Splitka, která v začátcích pomáhala s tlumočením. Lékaři však byli za nedlouho schopni dostatečně komunikovat bulharsky sami.¹²⁹

Koncem listopadu přijel do Plovdivu i MUDr. Florián Ostádal z Přerova, pozdější lékař v Olomouci.¹³⁰ V plovdivské bakteriologické laboratoři pracovali čeští lékaři MUDr. Heyrovský a MUDr. Marek. Ti se zabývali epidemií cholery, která propukla ve zdejším zajateckém táboře.¹³¹ O jejich působení však nemáme bližších podrobností.¹³²

Až do poloviny prosince bylo v nemocnicích mnoho zraněných, lékaři navíc ošetřovali i civilní obyvatelstvo a zajaté Osmany. Po uzavření příměří práce ubylo a doktor Morávek se rozhodl vrátit se s expedicí do Prahy, kam dorazili 31. prosince 1912.¹³³

¹²⁷ Antonín Morávek, „Vzpomínky na působení české výpravy v Plovdivě“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1157.

¹²⁸ Viktor Fiala, „Hrst vzpomínek z války bulharsko-turecké“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1141.

¹²⁹ Morávek, „Vzpomínky na působení české výpravy v Plovdivě“, 1157.

¹³⁰ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹³¹ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 80-81.

¹³² Čestmír et al., eds., *Dějiny československo-bulharských vztahů*, 176.

¹³³ Morávek, „Vzpomínky na působení české výpravy v Plovdivě“, 1157.

2.4.2 Mise MUDr. Bedřicha Honzáka v Jamboli a Lozengradu

Druhou velkou výpravu do Bulharska vedl MUDr. Bedřich Honzák, primář a ředitel nemocnice v Hradci Králové. Součástí jeho týmu byli lékaři MUDr. Karel Hrdlička, asistent porodnice v Praze a pozdější pražský městský fyzik, MUDr. Vilém Krlín, MUDr. Jaroslav Chládek, asistent porodnice v Praze, MUDr. Vazač, MUDr. Rubeš, MUDr. Antonín Lysý z Mladé Boleslavi, pozdější praktický lékař v Semilech, MUDr. Petr, americký Čech z Omahy, MUDr. Kupec, 6 mediků¹³⁴ a 16 sester. Cestu společně s nimi absolvovali také MUDr. Augustin Vokáč a MUDr. Hněvkovským, ti poté ale odjeli do Plevnu.¹³⁵ Společně s misí doktora Honzáka bylo posláno i 200 lůžek s příslušenstvím, nástroji, prádlem, atd.¹³⁶

Expedice přijela do Plovdivu, kde je ale čekalo zklamání – carevna poslala celou skupinu daleko od bojiště do Staré Zagory, protože se expedice účastnily i ženy. Ze Staré Zagory je poslali dále do Jambole, kde výprava zůstala do 27. listopadu 1912. Na rozdíl od Plovdivu zde přijímali především těžce zraněné, především od Lozengradu, Ljuleburgasu a Čataldze (dnes turecká města Kirklareli, Lüleburgaz a Çatalca). Chybělo však železniční spojení s frontou a tak ranění museli absolvovat rozblácenými polními cestami čtrnáctidenní přesun na volských povozech. Tomu odpovídal i ráz poranění – rány čtrnáct dní staré, druhotně znečištěné a tamponované, zlomeniny nebyly ani lokálně fixované. Během čtrnácti dnů prošlo místní nemocnicí více než 8000 raněných.¹³⁷ Když doktor Honzák viděl, že značná část vojáků během tohoto přesunu zemře, rozhodl se po čtrnácti dnech zanechat v Jamboli doktory Hrdličku, Vazače, Kupce a čtyři mediky a vypravit se zbytkem výpravy na jih do Lozengradu (po cestách 130-150km).¹³⁸

Doktor Honzák popisuje tuto cestu následovně: „Potkávali jsme na sta raněných raději pěšky se vlekoucích, vyzáblých, hladových, žíznivých, prosících dojemně tu o převaz, tu o prostředek proti stálým průjmům. Vlekli se v slunci, zase v dešti, blátě, za krutých vichrů 6, 8 i více dnů nepřevázání hroznou tou

¹³⁴ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹³⁵ Antonín Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, *Scan: časopis Fakultní nemocnice a Lékařské fakulty UK v Hradci Králové* 10, č. 1 (2000): 17.

¹³⁶ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1137.

¹³⁷ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 54.

¹³⁸ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 17-18.

cestou. (...) Ti ostatní leželi s prostřelenou hlavou, s roztříštěnou končetinou, prostřeleným hrudníkem a podobně. (...) Leželi jeden nebo dva v úzkém vozíku, taženém párem hladových volů (...), zžírání tisíci a tisíci vši.¹³⁹ Na cestě byly tři stanice lékařské služby, ale lékaři zde sloužící byli obrovsky přetížení. Krom projíždějících transportů měli také mnoho interně nemocných, především se střevními katarhy (zvýšená teplota a zánět dýchacích cest vedoucí k průjmům).¹⁴⁰

Společně s kritikou transportů zraněných, kritizoval doktor Honzák také nedostatečnou zdravotní službu bulharské armády. Především v kontextu dobře vybavených zahraničních misí, které však nebyly vpuštěny blíže k frontě a nemohly tak efektivně pomoci raněným. Honzák se svojí expedicí dorazil do Lozengradu až v den vyhlášení příměří, přesto nebyli do města zpočátku vpuštěni.¹⁴¹

V Lozengradu už tou dobou působily lékařské výpravy z Anglie, Ruska, Vídně a Německa. Naši lékaři působili v několika nemocnicích, doktor Honzák se velmi důkladně věnoval prohlídce především anglické a ruské nemocnice, které patřily k nejlepším. Z organizace těchto zkušených výprav čerpal inspiraci a poučení, které poté předával dále českým lékařům. Angličané měli 120 lůžek a vlastní rentgen – v té době velmi drahé a moderní zařízení, z kterého pořizovali snímky i pro ostatní nemocnice. Rusové zde působili ve stejném složení, v kterém sloužili již v rusko-japonské válce.¹⁴²

2.4.3 Čeští lékaři ve Varně, Šumenu

Další lékaři odjíždějící na počátku konfliktu vyráželi ve dvojicích či trojicích a na vlastní náklady – finanční možnosti Českého pomocného lékařského sboru byly po vyslání mise doktora Honzáka již vyčerpány.¹⁴³

¹³⁹ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 18.

¹⁴⁰ Rubeš, „Vzpomínka na účast ve válce balkánské v r. 1912 ve skupině primáře dr. Honzáka“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1169.

¹⁴¹ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 18.

¹⁴² Bedřich Honzák, „Poznámky chirurga z války bulharsko-turecké. Sdělení českých lékařů z bojišť na Balkáně“, *Časopis lékařův českých* 52, č.1 (leden/červen 1913),18-22.

¹⁴³ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1137.

A tak 12. listopadu odjeli přes Bělehrad do Sofie na vlastní náklady kladenský primář chirurgie MUDr. Bohuslav Niederle, primář MUDr. Augustin Erban z Hořic a pražský chirurg MUDr. Václav Kafka z České dětské nemocnice.¹⁴⁴ Předseda bulharského Červeného kříže poslal doktory Niederleho a Erbanu do Šumenu, doktora Kafku do Varny – největšího bulharského obchodního a vojenského přístavu. Velkou pomocí naprosté většině českých lékařů v Sofii byl známý malíř, profesor Mrkvička. Nejen že je provedl po městě, ale absolvoval se všemi třemi cestu do Šumenu a s doktorem Kafkou i do Varny. Stejné služby prokázal i ostatním expedicím.¹⁴⁵

V Šumenu byli doktoři Niederle a Erban mile přivítáni a ubytováni v hotelu Royal. Ve městě byly dvě nemocnice – nová a stará vojenská v bývalých kasárnách, odkud ale vojsko odneslo všechno vybavení a krom 200 lůžek zde nic nebylo. Nová nemocnice, která byla také špatně vybavená, byla řízena místním doktorem internistou Smedovskim. Doktorka Spiridonovna vedla oddělení břišního tyfu, jelikož ve městě již bylo 250 případů epidemie.

Chirurgické oddělení ještě nebylo zařízené, řádnou sterilizaci zavedli až naši lékaři. Z Prahy byli vybaveni instrumentáři s bubny ke sterilizaci, zástěrami a podobně, na místě tedy sháněli pouze stolky a umyvadla. Zavedení chirurgické ambulance trvalo zhruba 14 dní, ovšem kvůli značné vzdálenosti od bojiště se zde ošetřovaly a operovaly především zranění končetin (zranění hlavy, hrudi, atd. zachytily nemocnice blíže frontě) a následky poranění. Nemocnice se také značně využívaly pro operace civilistů.¹⁴⁶

Po uplynutí mimořádné dovolené se oba lékaři museli vrátit do Čech, v Šumenu je vystřídali ruští lékaři MUDr. Denike a MUDr. Vert od Červeného kříže. I oni vzpomínají na velmi nepříjemnou a přísnou kontrolu na hranicích, kde jim dokonce byly odňaty pásy Červeného kříže.¹⁴⁷

Ve Varně byla početná kolonie Čechů, takže uvítání doktora Kafky bylo velmi milé. Starosta města, MUDr. Alexander Vasiljev, mluvil dobře česky, stejně tak předseda Červeného kříže, který studoval v Táboře. Z Čechů tehdy

¹⁴⁴ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹⁴⁵ Kafka, „Vzpomínky na pobyt na Varně“, 1143.

¹⁴⁶ Niederle, „Vzpomínky na zájezd do Bulharska v r. 1912“, 1158-1159.

¹⁴⁷ Ibid., 1159.

žijících ve městě zmiňme známého archeologa Bulharska, profesora Karla Škorpila.¹⁴⁸

Ve Varně pracovalo již několik zahraničních lékařů, kteří přijeli jednotlivě, většina z nich ale byli internisté a jediný chirurg onemocněl tyfem, takže doktor Kafka byl ustanoven řídícím chirurgem všech nemocnic. Ty byly ve městě tři – moderní státní nemocnice (150 lůžek), dívčí a chlapecké gymnázium upravené na nemocnice (300 a 100 lůžek). Všechny byly čisté a dobře vybavené, včetně rentgenu. Ošetřovatelkami byly jako všude jinde dámy z předních kruhů, ve státní nemocnici působily ještě navíc jeptišky, které byly povolány carevnou z Chorvatska.

Vzhledem k velké koncentraci krajanů ve městě byl doktor Kafka neustále zabaven. Dle jeho vzpomínek operoval denně od cca osmi do sedmi hodin večer, poté si zapisoval poznámky o zajímavých případech. Večery velmi často trávil hovory s profesorem Škorpilem. Nezřídka byl zván na oběd k starostovi či jiným vysokým státním úředníkům. Vojenská správa mu dala také k dispozici auto, kterým podnikal o volných nedělích výlety do okolí. Navštívili ho také doktoři Niederle a Erben, ze Sofie přijel profesor Mrkvička.¹⁴⁹

Před Vánocemi odjel doktor Kafka z Varny do Prahy, na jeho počest byl uspořádán velký banket, kde obdržel spoustu darů a slov uznání, vděčnosti a díků. Starosta Varny nechal v lednu v Národních listech otisknout dopis uznání. Z Prahy poté doktor Kafka poslal do Varny všem vysokým úředníkům publikace o Praze s věnováním; několik Bulharů za ním dokonce později přijelo do Prahy na návštěvu.¹⁵⁰

2.4.4 MUDr. Očenášek a MUDr. Hanák v Ruse

V polovině listopadu zaslal starosta Ruse žádost Českému pomocnému lékařskému sboru žádost o lékařskou pomoc. Dvěma chirurgům nabídl angažmá na tři měsíce s honorářem 600 leva měsíčně a hrazenou cestu tam a zpět.¹⁵¹ Dne 16. listopadu se tak na cestu vydal brněnští lékaři z nemocnice U

¹⁴⁸ Kafka, „Vzpomínky na pobyt na Varně“, 1144.

¹⁴⁹ Kafka, „Vzpomínky na pobyt na Varně“, 1144.

¹⁵⁰ Ibid., 1144 – 1145.

¹⁵¹ Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1137.

Svaté Anny MUDr. Mikuláš Očenášek, pozdější internista v Košicích, a MUDr. Otto Hanák, pozdější gynekolog v Českých Budějovicích.

V Ruse zřídili nemocnice ve dvou školách – doktor Očenášek se stal vedoucím lékařem v nemocnici zřízené v místním gymnáziu, doktor Hanák se staral o školu *Hadži Oglu*, kde měl lehčí zraněné a ortopedické pacienty.¹⁵² Malá kapacita zařízení je však po pár dnech nutila propouštět blízko bydlící do domácího ošetření. V městské nemocnici již působili ruští lékaři, kteří se starali i o doktora Očenáška, který v polovině prosince onemocněl těžkou spálovou angínou a byl izolován na infekčním oddělení. Doktor Hanák se tak staral o obě zařízení a po večerech ještě tajně chodil navštěvovat svého kolegu. Později, když transporty raněných opadly, měl doktor Hanák také čas k asistencím ruským chirurgům při operacích.

I v Ruse žádali pacienti lékaře, aby prováděli operace bez umrtvování. Sterilizace byla velmi primitivní, avšak operacím se infekce vyhýbala, hnisavé (septické) onemocnění se nevyskytlo ani jedno.¹⁵³

2.4.5 Mise MUDr. Roháče do Lozengradu

Na žádost bulharské vlády a na její náklady byla 21. listopadu vyslána ještě jedna velká výprava českých lékařů. Vedl ji primář chirurgie v Hranicích MUDr. Čeněk Roháč, dále se zúčastnili MUDr. Vratislav Beník, městský lékař v Brně, MUDr. Alois Uchytíl, pozdější primář a ředitel nemocnice v Poličce, MUDr. Otokar Jirka, internista z Brna, MUDr. Josef Fischer, pozdější městský lékař v Záhřebu, MUDr. Vohrna, sekundární lékař v Prostějově, MUDr. Prusík, sekundární lékař v Brně a později v Dobříši, a MUDr. Berka. Spolu se skupinou bylo odesláno také vybavení pro 80 lůžek a operační materiál.¹⁵⁴ Vybavení bylo přepravováno v zaplombovaném vagónu, což způsobilo nedůvěru na maďarských hranicích. Vagón zde byl dva dny důkladně prohledáván a skupina na něj musela v Bělehradě čekat, než mohla pokračovat do Sofie. Tam se setkali s prof. Mrkvičkou, válečným redaktorem Sísem a ředitelem bulharského

¹⁵² Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹⁵³ Otto Hanák, „Dr. Otto Hanák a dr. Mikuláš Očenášek v Russe“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1142.

¹⁵⁴ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

Červeného kříže, který je poslal do Lozengradu. V cestě byl však obléhaný Drinopol (dnes turecké město Edirne), část cesty museli tedy absolvovat pěšky či na vozech. Při cestě také potkali válečnou redaktorku Plamínkovou, pozdější československou senátorku, která jim přes svoje kontakty zařídila prohlídku srbských dělostřeleckých pozic na frontě.¹⁵⁵

V Lozengradu jim ředitel místní rezervní vojenské nemocnice nejdříve přidělil řeckou nemocnici – jednu obrovskou místnost, kde na zemi leželo asi 350 špinavých a nemocných vojáků, a kde nebyla ani tekoucí voda. V těchto naprosto nevyhovujících podmínkách nemohla žádná chirurgická výprava působit, našim lékařům byly tedy místo toho přiděleny dva poschodové domy v centru města. Přidělené domy opustili místní Osmané, když prchali z města, a musely být nejdříve upraveny tak, aby mohly sloužit jako nemocnice. Než však byla nemocnice plně připravena, začaly přijíždět první transporty s těžce raněnými a lékaři byli několik dní velice zaneprázdněni.¹⁵⁶

Po opadnutí vlny transportů se mohli naši doktoři začít více socializovat s ostatními lékaři z městské nemocnice. Společně se stravovali, navštěvovali turecké lázně a trh.¹⁵⁷ Potkali se zde i s misí doktora Honzáka, která se vracela z Jambolu a pokračovala dále směrem do Prahy.

Epidemickou a cholеровou nemocnici ve městě vedl syn předsedy bulharského Červeného kříže Molov. Působili u něj i MUDr. Hovorka, později pracující na Ministerstvu zdravotnictví, a MUDr. Hachla, pozdější vojenský lékař.¹⁵⁸ V přilehlé laboratoři se vyrábělo očkovací sérum proti choleře.¹⁵⁹

Koncem ledna výprava odjela do Sofie, na místě zůstali jen doktoři Prusík a Fischer, kteří zanedlouho také odjeli. V Sofii Červený kříž uspořádal banket na jejich počest, car Ferdinand a carevna Eleonora je dokonce pozvali na soukromou audienci. Doktor Roháč od nich dostal dva obrazy cara a carevny s podpisy, dva měl také odvézt profesoru Kukulovi jako poděkování od cara.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Čeněk Roháč, „Mé vzpomínky na balkánskou válku r. 1912-1913“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1167.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 1166-1167.

¹⁵⁷ Díky přítomnosti ruské expedice často obědvali s poslancem ruské Dumy Gučkovem, který v roce 1917 podal ruskému caru abdikáční listinu k podpisu.

¹⁵⁸ Roháč, „Mé vzpomínky na balkánskou válku r. 1912-1913“, 1167.

¹⁵⁹ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 81.

¹⁶⁰ Roháč, „Mé vzpomínky na balkánskou válku r. 1912-1913“, 1168.

2.4.6 Mise MUDr. Františka Zahradnického v Lozengradu

Mise MUDr. Františka Zahradnického přijela do Lozengradu až 5. března 1913. Kvůli sněhovým bouřím a přerušení železničního spojení u obléhaného Drinopole jeli na místo určení patnáct dní.¹⁶¹ Zúčastnili se jí sekundární lékař v Německém Brodě (dnes Havlíčkův Brod) MUDr. František Smetánka, pozdější profesor fyziologie v Záhřebu a v Hradci Králové, MUDr. Quido Mann, pozdější pražský pediatr, a již zmiňovaní doktoři Vlasák a Vavrouch, kteří se ke zbytku přidali po odjezdu Rychlíkovy skupiny.¹⁶²

Skupina dostala do správy novou II. etapní nemocnici, kde Osmané při rychlé evakuaci města zanechali veškeré vybavení včetně kompletně zařízeného operačního sálu.¹⁶³ Vzhledem k tomu, že boje probíhaly za tuhé zimy, vojáci zde měli více těžkých omrzlin často končících amputacemi a hnisavá onemocnění.¹⁶⁴ Vyskytovalo se zde také mnoho vnitřních chorob včetně průjmů a revmatismus a bylo zde i mnoho rekonvalescentů po tyfu či úplavici.¹⁶⁵

Po dobytí Drinopole 26. března začaly do Lozengradu proudit transporty raněných po 100-200 vojácích. Cesta na povozech taženými buvoly trvala jeden den. Poté začaly přijíždět i transporty z tři dny vzdálené čataldžské linie. Denně bylo přijato až 600 raněných, někteří museli pro nedostatek postelí ležet i na chodbách.¹⁶⁶

2.4.7 Mise MUDr. Františka Buriana v Sofii

Krátce poté, co se MUDr. Burian vrátil s doktorem Tobiáškem z Bělehradu, odjížděl opět na Balkán – tentokrát do Sofie, kde v polovině ledna střídal již zmiňovaného MUDr. Karla Štěpána, pozdějšího primáře v Mělníku. Ten do Sofie přijel společně s doktorem Slavingerem jako první a připravovali

¹⁶¹ Alois Vlasák, „Z bojů Slovanstva“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1171.

¹⁶² Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹⁶³ Vlasák, „Z bojů Slovanstva“, 1171.

¹⁶⁴ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 18.

¹⁶⁵ Vlasák, „Z bojů Slovanstva“, 1171.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 1173.

zde působení pro další české mise.¹⁶⁷ V jejich ambulanci bylo ošetřeno od 26. října do 10. ledna 1 200 raněných, zhruba 800 z nich bylo operováno (v prvních dnech průměrně 5 operací denně), převazů se denně dělalo přibližně 65-85. Při takto vysokých číslech ošetřených zde byly jen čtyři amputace a sedm úmrtí.¹⁶⁸

Doktor Burian očekával krátký pobyt, ale obnovení bojů a druhá balkánská válka ho nakonec donutily zůstat v Bulharsku až do poloviny září 1913. S Burianem zde nadále působili i MUDr. František Slavinger a MUDr. Anna Lankašová-Burianová, pozdější pražská gynekoložka, již zmiňovaný MUDr. Vazač, který předtím sloužil s doktorem Honzákem v Jamboli, a jeden medik. Všichni zde působili po obnovení bojů s Osmanskou říší, především ale i během druhé balkánské války, kdy většina zahraničních misí odjela, Bulhaři utrpěli těžké ztráty a zemi postihlo silné zemětřesení, které zničilo město Tärново. Burianova skupina sem krátce vyjela autem na pomoc.¹⁶⁹

Česká mise byla umístěna v moderní budově vojenské akademie, kde také pracovaly dvě uherské a rakouská Maltézska mise. Všechny ale začátkem ledna odjely a doktor Burian se svým týmem přebíral oddělení po Maltézske misi se 400 lůžky. Budova byla moderně vybavena (velké sály, elektrické světlo, kanalizace), mise byla navíc výborně zásobena materiálem z Prahy (obvazy, léky, potraviny, lůžkoviny, atd.). Český pomocný lékařský sbor dokonce poslal i velký rentgen.

Burianovo oddělení bylo především plné v době obléhání Drinopole, i zde bylo hodně omrzlin. Během druhé balkánské války byl znatelný nedostatek materiálu, fronta byla blízko od hlavního města a transporty komplikovala epidemie cholery a s tím spojená karanténa. Doktor Slavinger a později i doktor Vazač proto odešli do polní nemocnice. Navíc doktorka Lankašová onemocněla úplavicí, takže doktor Burian se musel spolehnout na bulharské mediky. Jejich práci si však pochvaloval.

Před odjezdem byl Burian se svými kolegy pozván na audienci u cara Ferdinanda, carevny Eleonory a korunního prince.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹⁶⁸ Sís, *Z bulharského bojiště: dojmy válečného zpravodaje*, 79.

¹⁶⁹ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 178.

¹⁷⁰ František Burian, „Vzpomínka z Bulharska za válek balkánských“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1140-1141.

2.4.8 Mise MUDr. Zahradníčka v Sofii

Během druhé balkánské války působili v Bulharsku také doktoři Jan Zahradníček, pozdější profesor pražské ortopedické kliniky, a již zmíněný Antonín Přecechtěl, který se před dvěma měsíci vrátil ze svého působení v Albánii a Černé hoře.¹⁷¹ Působili převážně v Sofii, krátce také v Gorné Džumaji, než museli město vyklidit před postupující řeckou armádou. Tam také viděli epidemii cholery v plné síle – na tisíc nakažených vojáků muselo ležet pod širým nebem na slámě před kasárnami, které byly také plné nemocných. Místo bylo ohrazeno drátem s cedulí „Pozor, je tu cholera.“¹⁷²

V Plovdivu byla zřízena cholarová nemocnice, kde působili již zmínění čeští bakteriologové Hovorka a Hachla.¹⁷³

¹⁷¹ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 179.

¹⁷² Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1163.

¹⁷³ Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, 179.

3. Srovnání působení jednotlivých misí

Přijetí našich lékařů na Balkáně bylo rozporuplné. Především první vyslané expedice se potýkaly s vlažným a odměřeným přístupem místních lidí. To bylo dáno jejich špatnými zkušenostmi s některými zahraničními misemi, které na místě působily předtím. Ty se často věnovaly výletům po okolí, přijely nedostatečně vybaveny nebo po několika dnech odjely. Konkrétně se s tímto problémem musela vypořádat mise profesora Jedličky v Cetinje a doktoři Polák s Danielem v Kragujevaci. Obě skupiny si však svými lékařskými výkony, pomocí civilnímu obyvatelstvu a dobrou vybaveností brzy vybudovaly velmi dobrou pověst.¹⁷⁴

Ostatní skupiny, především ty směřující do Bulharska, byly naopak vítány velmi vřele. Důvodem byl především nedostatek lékařů v zázemí, případně předešlá dobrá zkušenost s působícími zahraničními misemi. Naši lékaři také nevystupovali jako zástupci Rakouska-Uherska, které svou zahraniční politikou vystupovalo vůči Balkánskému svazu značně negativně, ale jako zástupci českého národa. Na nemocnicích vlály zemské červenobílé vlajky s emblémem Červeného kříže.¹⁷⁵ Rakousko-Uherské policejní zprávy tak referují o chování českých lékařů na Balkáně jako „nevlasteneckém vůči širší rakouské vlasti“, byly jim vytýkány „Rakousku nepřátelské“ sympatie s jižními Slovany.¹⁷⁶

Jednotlivé země byly z pohledu lékařské péče na válku připraveny rozdílně. Srbsko mělo vybudovanou síť rezervních nemocnic a vyškolené ošetřovatelky, Černá Hora disponovala také sítí rezervních nemocnic, reálná připravenost však byla horší než u Srbska. Situace bulharské zdravotní péče byla o poznání horší a naši lékaři zde měli nejtěžší podmínky po příjezdu. Nemocnice byly zřízeny v nevyhovujících budovách, často však ranění vojáci leželi i pod širým nebem, vyskytl se závažný problém nevyhovující první pomoci a dlouhý převoz raněných.¹⁷⁷ V Bulharsku se navíc často nemocnice musely zřizovat po příjezdu našich lékařů, během příjezdů transportů s raněnými.¹⁷⁸ Na

¹⁷⁴ Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, 1159.

¹⁷⁵ Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

¹⁷⁶ Žáček et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*, 623.

¹⁷⁷ Cuřínová, „Čeští lékaři nejsou na Balkáně poprvé“, 13.

¹⁷⁸ Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

základě dochované dokumentace lze konstatovat, že ranění vojáci v českých nemocnicích byli léčeni dobře a soustavně, což dokládá i nízká úmrtnost. Vládl zde pořádek a disciplína. Čeští lékaři také pomohli vyřešit některá organizační pochybení – sterilizaci na bitevním poli, boj s infekcí ran, antiseptické obvazy, fyziologická operování, atd.¹⁷⁹

Cizí mise léčili raněné především konzervativně, Češi nebyli výjimkou. Operovaly se tedy jen ty nejnutnější případy. Rychlík doporučoval v boji proti infekci racionálně konzervativní přístup s individuálním postojem k druhu zranění. Sliboval si od toho úbytek složitých operací (trepanace, amputace).¹⁸⁰

Jak už bylo zmíněno, mnoho expedic a lékařů se na své cestě do Bulharska zastavilo v nemocnici profesora Jedličky. Zde se scházeli i další lékaři cizích misí z ostatních bělehradských nemocnic ke konzultacím – celkem jich ve 20 rezervních nemocnicích působilo zhruba 150. Probíraly a kritizovaly se zde různé zajímavé případy, léčebné metody, atd. Jedné takové schůze se na své zpáteční cestě zúčastnili i doktoři Polák a Daniel, kteří se zde například seznámili s mastidlem - náhražkou za lepidlo, kterou ve své nemocnici používal ještě ve třicátých letech dvacátého století.¹⁸¹

Při ošetřování raněných museli lékaři pochopit místní zvyky a morálku. Vojáci často odmítali narkózu a raději trpěli bolest operací. Amputace odmítali¹⁸² i za cenu smrtelných následků – věřili, že člověk má žít celý a ne jako mrzák, se „zkomolením“. S ostatními operacemi souhlasili bez větších problémů. Ranění vyžadovali časté převazy a velké obvazy, aby jejich poranění vypadala vážnější, než ve skutečnosti byla. To v začátcích vedlo k rozepřím s doktory.¹⁸³ Dalším problémem také bylo kouření pacientů. I při vážném poranění plic nebyli naši lékaři schopni raněné přesvědčit, aby nekouřili. Tomuto zlovyku holdovala naprostá většina vojáků. „Chval bog, puše“ (chvála Bohu, kouří), se tak stalo téměř lékařskou diagnózou stavu raněného.¹⁸⁴ Doktor Břeský ve svých vzpomínkách charakterizoval své pacienty jako „velké děti“.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Cuřínová, „Čeští lékaři nejsou na Balkáně poprvé“, 13.

¹⁸⁰ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 86.

¹⁸¹ Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, 1160.

¹⁸² Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

¹⁸³ Květoslav Merhaut, „Dojmy z druhé poloviny války černo-horsko-turecké“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1148.

¹⁸⁴ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 16.

¹⁸⁵ Břeský, „Vzpomínky na českou lékařskou výpravu na Černou Horu v r. 1912“, 1139.

Nyní se budu věnovat zraněním, se kterými se naši lékaři potýkali. Zahraniční lékaři obecně sloužili v zázemí, zranění způsobená bajonetem tudíž téměř neošetřovali – tito pacienti buď zemřeli přímo na bojišti, nebo byli zachyceni polními nemocnicemi. Nejvíce zranění byla způsobena malokaliberními rychlopalnými puškami s náboji s ocelovým pláštěm. Tyto zbraně způsobovaly zranění i na velké vzdálenosti stovek metrů. Jejich „výhodou“ byly čisté průstřely, které na rozdíl od olověných střel nedrtily kosti, nezpůsobovaly infekce ran (kusy oblečení nevnikaly do rány), měly malý vstřel a výstřel a rychle se hojily. Vznikala tak velmi kuriózní zranění, kdy „střelen do temene hlavy, projektil pronikl mu lebkou, přišel do úst, vnikl do krku, prošel po délce celého krku a vyšel u klíčku. Zraněný se uzdravil.“¹⁸⁶

Albáňští horalé bojující na straně Osmanské říše však často používaly olověné střely bez pláště. Tyto střely měly daleko větší vstřel i výstřel, byly měkké, takže se v těle deformovali a tříštily kosti na malé kousky. Do rány také strhávaly části oděvů, což způsobovalo hnisání a někdy i otravu krve. Naši lékaři se také setkali s mezinárodně zakázanými tříštivými střelami. Tyto střely mají ve svém hrotě malý důlek. V tomto důlku se stlačuje vzduch, který při vniknutí do těla působí „jako výbušnina“.¹⁸⁷

Dalším typem poranění byla zranění způsobená šrapnelovými kuličkami. Ty byly měkké, olověné a bez pláště, způsobovaly tedy zranění podobné albánské municí. Šrapnelové pouzdro, které bylo naplněno až 300 podobnými kuličkami, však vybuchovalo ve vzduchu, jeden voják mohl být tedy jedním šrapnelem zraněn na více místech.

Nejhorší poranění však způsoboval granát, který se při dopadu na zem roztrhl na malé třísky, které dokázaly na místě amputovat nohu, atd. Granát navíc způsoboval i nepřímá zranění – tlaková vlna odhodila vojáka několik metrů, způsobila nervový šok (ztráta řeči a sluchu až na několik minut), či poranila oči vymrštěným pískem.¹⁸⁸

Nízká úmrtnost v nemocnicích, kde působili čeští lékaři, však ukazuje, že čeští dobrovolní lékaři pracovali s maximálním nasazením na záchraně životů zraněných. Například profesor Jedlička v Bělehradě na začátku svého působení

¹⁸⁶ Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce*, 23-25.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 23-26.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 26-28.

při nedostatku lékařů podával téměř heroické výkony – denně operoval až 40 pacientů a to ho sužovaly silné bolesti a otevírající se rány na levé ruce poškozené rentgenovým zářením.¹⁸⁹

V balkánských válkách se poprvé kladl důraz na traumatická aneuryzmata, pseudoaneuryzmata, arteriovenózní píštěle a podvazy cév. V Lozengradu mohl doktor Honzák své poznatky konzultovat se zahraničními kolegy, kteří se jim věnovali stejně intenzivně. Tady zde hledat počátky cévní chirurgie.¹⁹⁰

Na pomoc měli lékaři všude jak personál, který s nimi přijel z Čech, tak místní ošetřovatelky. Tyto dobrovolnice pocházely ze všech stavů, velmi často i z předních rodin. Do přímé pomoci raněným se zapojili i příbuzní hlav států.¹⁹¹

Na Balkán čeští lékaři přivezli nejen cenný zdravotnický materiál, ale také svou kvalifikaci a špičkové odborné znalosti. Místní lékaři neměli potřebnou kvalifikaci v oblasti vojenského lékařství, zvláště chirurgie. Ve své práci však byli v nepřetržitém styku se svými českými kolegy – vznikaly zde nejen přátelské vztahy, ale především se zde předávaly zkušenosti, vysvětlovaly se moderní léčebné postupy, atd.¹⁹²

Dle dostupných pramenů si naše výpravy získaly u místních národů značný respekt. Pokud to situace umožňovala, naše nemocnice ošetřovaly také civilisty. V Bělehradě převládlo po Jedličkově působení mínění, že „Čech znamenal pacientovu naději.“¹⁹³ V Kragujevci¹⁹⁴, Varně¹⁹⁵, Cetijni¹⁹⁶, Plovdivu a Sofii¹⁹⁷ jsou zdokumentovány oslavy na počest odjezdu českých lékařů. Banketů se účastnili přední státní úředníci, zástupci místního Červeného kříže i vojenských posádek. Všechny expedice dle rozhodnutí Českého pomocného lékařského výboru věnovaly dovezené vybavení skrze Červený kříž místním nemocnicím.¹⁹⁸ Mnoho obyvatel Balkánu také zasílalo do Prahy děkovné dopisy, které mnohé deníky otiskly spolu s fotografiemi našich lékařů.

¹⁸⁹ Titzl, „Mise prof. MUDr. Rudolfa Jedličky na Balkáně (1912-1913)“, 105.

¹⁹⁰ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 18.

¹⁹¹ Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, 1160.

¹⁹² Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 86-88.

¹⁹³ Titzl, „Mise prof. MUDr. Rudolfa Jedličky na Balkáně (1912-1913)“, 105.

¹⁹⁴ Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, 1160.

¹⁹⁵ Kafka, „Vzpomínky na pobyt na Varně“, 1145.

¹⁹⁶ Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1156.

¹⁹⁷ Roháč, „Mé vzpomínky na balkánskou válku r. 1912-1913“, 1168.

¹⁹⁸ Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

Nejupřímněji takové dopisy zněly od samotných zraněných vojáků, o kterých často psala Helena Malířová, která na Balkáně působila jako dobrovolná ošetřovatelka.¹⁹⁹ „Nevím prostě, co bychom si byli bez Čechů počali,“ nechal se slyšet jeden funkcionář Červeného kříže na Černé Hoře.²⁰⁰

Projevy díků byly ale také vyjadřovány oficiální cestou. Profesor Jedlička obdržel za obětavou práci nejvyšší srbské vyznamenání propůjčované cizincům, Řád svatého Sávy 2. třídy.²⁰¹ Doktor Hanák, který působil v Russe, obdržel Zlatý kříž za zásluhy a vlastnoručně psaný dopis od bulharských carských princezen.²⁰² Před odjezdem z Cetinje byli přítomní doktoři pozváni králem Nikolou na slavnostní banket, kde jim udělil Danielův řád.²⁰³ Doktoři Vavrouch, Zahradníček, Mysliveček²⁰⁴ a Burian obdrželi bulharský Řád za občanské zásluhy.²⁰⁵ Celkem bylo 19 českých lékařů dekorováno vysokými srbskými, bulharskými a černohorskými státními vyznamenáními.²⁰⁶

Čeští lékaři ve velké míře zužitkovali získané zkušenosti po návratu do vlasti, během 1. světové války a poté při výstavbě československého meziválečného zdravotnictví. V té době bylo jen málo primářů, kteří neměli válečnou zkušenost z balkánských válek.²⁰⁷

Doktor Přecechtěl navázal na svou zkušenost z Balkánu založením školy otorhinolaryngologie²⁰⁸. Doktor Burian již na Balkáně prováděl první operace vojáků s těžce zohaveným obličejem. Později se stal zakladatel české školy plastické chirurgie a jedním z prvních plastických chirurgů v Evropě.²⁰⁹

Další lékaři pořádali přednášky pro širokou veřejnost například pod hlavičkou Sokola. Další hodnotily své zkušenosti po vědecké stránce vydáním knih (Rychlík, Polák) či přednáškami na sjezdu lékařů (Morávek).²¹⁰

¹⁹⁹ Šlaisová, „Ohlas první balkánské války v českém prostředí“, 246.

²⁰⁰ Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1161.

²⁰¹ Šlaisová, „Ohlas první balkánské války v českém prostředí“, 245-246.

²⁰² Hanák, „Dr. Otto Hanák a dr. Mikuláš Očenášek v Russe“, 1142.

²⁰³ Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, 1156.

²⁰⁴ Doktor Mysliveček vrátil bulharské vládě a carovi Řád za občanské zásluhy na protest proti vypuknutí druhé balkánské války.

²⁰⁵ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 91.

²⁰⁶ Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, 12.

²⁰⁷ Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, 18.

²⁰⁸ Zkráceně ORL. Chirurgický lékařský obor specializující se na diagnózu a léčbu chorob uší, nosu a krku.

²⁰⁹ Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek*, 68.

²¹⁰ Morávek, „Vzpomínky na působení české výpravy v Plovdivě“, 1157-1158.

Závěr

Počátkem 19. století vrcholila snaha balkánských národů o úplné osvobození od osmanské nadvlády. Po vypuknutí první balkánské války se ukázal nedostatek lékařů v těchto zemích a z celé Evropy se do oblasti bojů začaly sjíždět lékařské expedice. Český národ reagoval naprosto ojediněle a sám zorganizoval obrovské sbírky, z kterých posléze financoval několik lékařských výprav. Byl ustanoven Český pomocný lékařský sbor, který zajišťoval peněžní sbírky, složení lékařských skupin, jejich vybavení, vyškolení a dopravu na místo. Není překvapením, že přední roli v těchto snahách hrál Sokol, vždy zdůrazňující národní hrdost a Slovanství.

V době mobilizace monarchie také veřejnost velmi razantně vyjádřila, že nesouhlasí s válkou proti slovanským národům. Tisícové demonstrace a menší vojenské vzpoury odrážely bezmeznou podporu jižním Slovanům a nadšení, které první balkánská válka v Čechách vyvolaly. Náklady novin se až ztrojnásobily, na bojiště byli vysláni váleční zpravodajové.

Na balkánském bojišti postupně působilo na 150 obětavých lékařů dobrovolníků a nespočet pomocného personálu. V mé práci jsem zmínil celkem 68 lékařů, jejichž působení se mi podařilo spolehlivě doložit.

Lékařské výpravy odjížděly za obrovského lidového nadšení z Prahy. Na přímé vyzvání srbské vlády odjel již 25. října do Bělehradu profesor Jedlička s početným personálem. V dalších dnech byly Českým pomocným lékařským sborem vypraveny tři velké expedice – skupina MUDr. Rychlíka na Černou Horu, skupina MUDr. Tobiáška do Srbska a skupina MUDr. Morávka do Bulharska, kam začátkem listopadu směřovala i skupina MUDr. Honzáka. Na žádost a útratu bulharské vlády byla 21. listopadu vypravena poslední velká expedice pod vedením MUDr. Roháče. Mnoho dalších lékařů se na Balkán vydalo jednotlivě či po dvojicích, skupiny se také dále dělily a přesouvaly.

S nejlépe vybavenými nemocnicemi a s dobře vyškoleným personálem se naši lékaři setkali v Srbsku, které svou válečnou zdravotnickou doktrínu aplikovalo mnoho let před válkou. Místní ošetřovatelky, které se stejně jako v dalších válčících zemích rekrutovali ze všech společenských vrstev, byly

kvalitně vyškoleny a lékařům značně usnadňovaly práci. V zemi navíc existovala síť záložních nemocnic.

Lékařská mise na Černé Hoře působila v hlavním městě Cetinje, kde naši lékaři našli dobré zázemí. Skupina doktora Rychlíka navíc přivezla celkem devět vagónů zdravotnického vybavení, situace zde tedy byla uspokojivá.

Naopak v Bulharsku se lékaři potýkali s nejvíce problémy. Moderní vojenská zdravotnická doktrína prakticky neexistovala, vojákům se dostávalo špatné první pomoci na bojišti a transporty raněných byly špatně organizované a dlouhé. Do země odjelo během balkánských válek nejvíce našich lékařů a česká lékařská přítomnost zde byla druhá největší po ruské.

Zdravotnické výpravy si po velmi dobrých lékařských výsledcích získaly obdiv a důvěru místních obyvatel. Pokud to situace dovozovala, byly nemocnice otevřeny i pro civilní obyvatelstvo. Na příkaz Českého pomocného lékařského sboru bylo veškeré vybavení dovezené na Balkán z Čech darováno místním Červeným křížům.

Tato pomoc se stala základem pozdějších velmi dobrých vztahů. Výpravy byly vnímány jako upřímná pomoc, jako projev upřímných přátelských mezislovanských vztahů.

Nedocenitelné byly především praktické zkušenosti, které lékaři, medicí, ošetřovatelky a ošetřovatelé na Balkáně posbírali. Tyto zkušenosti se bezprostředně promítly do rozvoje českého lékařství. Setkali se s dosud neviděnými válečnými zraněními a seznámili se tak s do té doby neznámým oborem válečné chirurgie. Účast na expedicích také u mnohých ovlivnil budoucí odborný profil, například u doktora Buriana podnítila zájem o plastickou chirurgii.

Mnozí lékaři se také setkali s výpravami z dalších evropských států a měli tak možnost konfrontovat různé léčebné postupy. Pro rozvoj místní zdravotní péče byla nedocenitelná spolupráce místních lékařů se špičkově vybavenými zahraničními expedicemi.

Největším úspěchem všech lékařských výprav však bezesporu bylo, kolika vojákům a civilistům dokázali naši lékaři zachránit život, nehledě na nevyhovující podmínky nebo časté sebezapírání a vysílení.

Summary

This thesis has focused on the involvement of Czech voluntary doctors in the Balkan wars of 1912-1913. At the outbreak of the war it became clear that there is a serious lack of doctors in all countries involved in the conflict. The Czech Auxiliary Medical Committee was established in Prague soon after the fighting began. It coordinated the fund-raising campaign, the equipment and composition of the medical expeditions sent to the Slavic countries at war. During the mobilization of Austria-Hungary the Czech public expressed its disagreement with the possible war against the Slavic countries and showed its support to the “brotherly” states. Military mutiny and demonstrations took place, war correspondents were sent to the war zone.

There were about 150 voluntary Czech doctors involved in the conflict, in my paper I follow 68 doctors, whose participation is well documented. The expedition of professor Jedlička left on October 25, 1912 at the invitation of the Serbian government. During the next days the Czech Auxiliary Medical Committee dispatched three of its own expeditions – the group of MUDr. Rychlík to Montenegro, the group of MUDr. Tobiášek to Serbia, and the group of MUDr. Morávek to Bulgaria. At the beginning of November the group of MUDr. Honzák left for Bulgaria. On November 21, 1912 the group of MUDr. Roháč was also sent to Bulgaria at the invitation and expenses of the Bulgarian government. These are the most significant groups of doctors and medical personal, but more Czech doctors also left on their own or in pairs.

Based on the analysis of the available data, this paper concludes that the medical effort of the Czech voluntary doctors in the Balkan wars was successful. Although the conditions were far from ideal, the supplies were only of basic nature and sometimes they even had to set up new hospitals from scratch, they achieved high quality results. The mortality rate was very low and the staff developed very friendly relations and reputation among the patient and the civil population. All the supplies and equipment that they brought with them was donated to the local Red Cross.

The doctors also gained crucial practical war medicine experience, which they soon applied in the Great War. They had the possibility to discuss their methods with leading doctors from all over Europe. For the development of the

local health care system the cooperation of the local doctors and medical staff with well equipped foreign medical expeditions was also invaluable.

Použitá literatura

Primární zdroje

Otto Polák, *Dojmy lékaře z balkánské války: glosy k balkánské válce* (Praha: Otto, 1913).

Emanuel Rychlík, *Na Černé Hoře a v Srbsku: vojensko-chirurgické zkušenosti z balkánské války 1912-1913* (Praha: Unie, 1914).

Metod Mikula, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1152-1156.

Vladimír Sís, *Z bulharského bojiště: dojmy válečného zpravodaje*, (Praha: Český čtenář, 1913).

Ladislav Černický, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1133-1138.

Edvard Břeský, „Vzpomínky na českou lékařskou výpravu na Černou Horu v r. 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1138-1139.

Antonín Přecechtěl, „Vzpomínky z balkánských válek“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1161-1164.

Bohuslav Bouček, „Dorozumivací řeč slovanských lékařů“, *Věstník československých lékařů – List pro hájení sociálních zájmů lékařských* 48, č. 36-38 (září 1936): 1082-1084.

Otto Polák, „Vzpomínky na srbsko-tureckou válku v roce 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1159-1161.

Antonín Morávek, „Vzpomínky na působení české výpravy v Plovdivě“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1157-1158.

Bedřich Honzák, „Poznámky chirurga z války bulharsko-turecké. Sdělení českých lékařů z bojišť na Balkáně“, *Časopis lékařův českých* 52, č. 1 (leden/červen 1913), 18-22.

Václav Kafka, „Vzpomínky na pobyt na Varně“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1142-1145.

Bohuslav Niederle, „Vzpomínky na zájezd do Bulharska v r. 1912“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1158-1159.

Otto Hanák, „Dr. Otto Hanák a dr. Mikuláš Očenášek v Russe“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1142.

Čeněk Roháč, „Mé vzpomínky na balkánskou válku r. 1912-1913“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1164-68.

Rubeš, „Vzpomínka na účast ve válce balkánské v r. 1912 ve skupině primáře dr. Honzáka“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1168-70.

Alois Vlasák, „Z bojů Slovanstva“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1171-1174.

František Burian, „Vzpomínka z Bulharska za válek balkánských“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1139-1141.

Viktor Fiala, „Hrst vzpomínek z války bulharsko-turecké“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1141.

Květoslav Merhaut, „Dojmy z druhé poloviny války černohorsko-turecké“, *Věstník československých lékařů* 48, č. 36-38 (září 1936): 1145-1151.

Sekundární literatura

Amort Čestmír et al., eds., *Dějiny československo-bulharských vztahů* (Praha: Academia, 1980).

Žáček Václav et al., eds., *Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918* (Praha: Academia, 1975).

Jiří S. Kupka, *Balkánský sud prachu* (Český Těšín: Agave, 2003).

Alfréd Hyna, *Vybrané kapitoly z dějin novověku II. : dějiny Balkánu 1800-1913* (Plzeň: Západočeská univerzita, 1999).

Ladislav Hladký a kol, *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy* (Praha: Historický ústav, 2010).

Konstantin Trošev, *Čeští lékaři v Bulharsku v době balkánských válek (1912 – 1913)* (Praha: Univerzita Karlova, 1984).

Boris Titzl, „Mise prof. MUDr. Rudolfa Jedličky na Balkáně (1912-1913)“ (příspěvek přednesený v rámci Mezinárodního symposia k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny (5.), Vojenská lékařská akademie J. E. Purkyně, Hradec Králové, Česká republika, 2001): 105.

Antonín Hlava, „Bedřich Honzák v balkánských válkách (1912 – 1913)“, *Scan: časopis Fakultní nemocnice a Lékařské fakulty UK v Hradci Králové* 10, č. 1 (2000): 16 – 18.

Zuzana Juríková, „Čeští lékaři v balkánských válkách“, *Zdravotnické noviny* 31, č. 31 (1982): 12.

Ludmila Cuřínová, „Čeští lékaři nejsou na Balkáně poprvé: Účast českých lékařů v balkánských válkách“, *Tempus medicorum* 8, č. 5 (květen 1999): 12 - 13.

Svatopluk Káš, „Čeští lékaři v balkánských válkách 1912 – 1913“, *Praktický lékař: časopis pro další vzdělávání lékařů* 86, č. 3 (2006): 176 – 179.

Milada Paulová, *Balkánské války 1912-13 a český lid* (Praha: ČSAV, 1963).

Jan Křen, *Dvě století střední Evropy* (Praha: Kosmas, 2005).

Veselin Starčević, „Padesáté výročí balkánských válek. Jejich příčiny a průběh bojů“, *Slovanský přehled* 48, č. 4 (říjen/prosinec 1962): 209-211.

Růžena Havránková, „Padesáté výročí balkánských válek. Všestranné sympatie našeho lidu“, *Slovanský přehled* 48, č. 4 (říjen/prosinec 1962): 211-213.

Jaroslav Pánek, „Ohlas balkánských válek 1912-13 na Benešovsku“, *Středočeský sborník historický* 7, č. 1 (1972): 20-27.

Miroslav Šesták et al., eds., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2009).

Ivan Dorovský et al., eds., *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků* (Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1973).

Dana Šlaisová, „Ohlas první balkánské války v českém prostředí“, *Slovanské historické studie* 1, č. 1 (1955): 227-263.